

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

POLITIKOS IR MEDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

TAUTVYDAS ČEPULIS

II kurso studentas

TRANS ASMENŲ PATIRTYS LIETUVOJE: LYTIES DISFORIJOS POLITIŠKUMAS

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

Darbo vadovė: Augustė Dementavičienė

Vilnius

2023 m. sausio 10 d.

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Čepulis T. *Trans asmenų patirtys Lietuvoje: lyties disforijos politiškumas*; Politikos ir medijų programa, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė A. Dementavičienė, - V., 2023, - 49 p.

Reikšminiai žodžiai: trans asmenys, translytiškumas, LGBT+, lytinė tapatybė, lyties disforija, medikalizacija, patologizacija, socialinės lyties normos

Šiame darbe analizuojama kaip ir kokius sunkumus įvardija trans asmenys Lietuvoje. Dėmesys skiriamas Lietuvos medicinos sistemos, transfobijos, socialinių lyčių normų bei informacijos stokos keliamiems iššūkiams trans bendruomenei.

Trans asmenys istoriškai susiduria su medikalizacija ir patologizacija, kūno politizavimu. LGBT+ teisių užtikrinime Lietuvos vertinimai yra vieni prasčiausių Europoje, o diskursinių praktikų stoka apie trans žmones reprodukuoja stigmatizuojantį translytiškumo diskursą visuomenėje. Atsižvelgiant į sudėtingą trans žmonių situaciją, darbe siekiama išgirsti trans asmenų patirtis Lietuvoje. Taikant kritinę diskurso analizę siekiama suprasti, kaip ir kokius sunkumus įvardija patys trans asmenys Lietuvoje.

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas *Trans asmenų patirtys Lietuvoje: lyties disforijos politiškumas* yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo panaudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Tautvydas Čepulis

(parašas)

Turinys

Įvadas	5
Teorinis pagrindas	10
Metodologija	14
Trans sąvokos	16
1. Medicinos sistema	17
1.1. Medikų nekompetencija	18
1.2. Savarankiškas medicininių preparatų naudojimas	19
1.3. Finansai	21
1.4. Psichologinė sveikata	22
2. Transfobija	24
2.1. Lietuvos gyventojų požiūris į trans asmenis	24
2.2. Saugumas	25
2.3. Vilniaus ir kitų Lietuvos vietovių skirtis	27
2.4. Transfobija artimoje aplinkoje	28
3. Socialinės lyčių normos	30
3.1. Socialinių lyčių normų privalomumas	31
3.2. Priverstinis atsiskleidimas	32
3.3. Lytinės tapatybės suvokimas	35
4. Informacija apie trans žmones	36
4.1. Rerezentacija	36
4.2. Informacijos stoka	37
4.3. Informacijos dalinimasis socialiniuose tinkluose	39
Išvados	41
Literatūros sąrašas	43
Priedai	46
SUMMARY	48

Įvadas

„Translytiškumas yra pasirinkimas tik Hobbes pasirinkimo prasme – pasirenki tai, kas siūloma, arba nieko“¹

Diskusijose apie LGBT+ bendruomenės teisių užtikrinimą Lietuvoje, dažnu atveju girdime partnerystės, civilinės sąjungos įstatymų aktualijas, poreikį užtikrinti homoseksualių asmenų teises. Remiantis 2022 m. *Rainbow Europe* duomenimis, iš visų išskirtų sričių, kuriose vasltybėse vertinama LGBT+ asmenų teisių apsauga, Lietuva surinko 24 proc. (Latvija – 22 proc., Estija - 36 proc.)². Visos sritys, kuriose Lietuva gavo teigiamą vertinimą, yra susijusios su seksualine orientacija ir nediskriminacijos užtikrinimu homoseksualių asmenų atžvilgiu. Lietuvoje diskursas apie LGBT+ bendruomenę dažnu atveju apsiriboja homoseksualių vyrų patirtimis ir gyvenimo kartu teisinio reguliavimo būtinybe, nors tai aktualu platesnei LGBT+ bendruomenės daliai. LGBT+ bendruomenės redukavimas iki homoseksualių porų tarsi išstumia kitus žmones iš skėtinio termino ir diskusijos apie LGBT+ bendruomenę.

Viešojoje erdvėje itin retai girdimi pasakojimai apie translytiškumą, trans žmonių patirtis, sudaro įspūdį, jog translytiškumas Lietuvoje neegzistuoja. Reprerentacijos trūkumas prisideda prie paviršutiniško translytiškumo suvokimo, diskusijos kultūros stokos. *Trans Rights Map Europe and Central Asia* 2022 m. duomenimis, iš 30 išskirtų su lytine tapatybe susijusių sričių, Lietuva užtikrina žmogaus teisių apsaugą tik 3-ose: Lietuvoje yra įtvirtintos administracinės priemonės lytinės tapatybės pripažinimui, nėra priverstinės sterilizacijos ar medicininės intervencijos.³ *The Trevor Project* atlikti tyrimai rodo, kad LGBT+ jaunimas statistiškai keturis kartus dažniau bando nusižudyti, lyginant su bendraamžiais. Trans asmenys nuo 10 iki 24 metų rimtai galvoja apie savižudybę ar bando nusižudyti du kartus dažniau nei homoseksualūs ar biseksualūs bendraamžiai.⁴ Diskursinių praktikų stoka bei fiksuojamas itin menkas trans asmenų teisių užtikrinimas leidžia daryti prielaidas, jog trans žmonės Lietuvoje taip pat susiduria su sisteminė diskriminacija ir tarsi yra ištrinami iš viešojo gyvenimo.

Darbo problema. Lietuvos Respublikos lyties pakeitimo įstatyme „transseksualumas“ yra apibrėžiamas kaip „psichinis lyties tapatumo sutrikimas, priskiriamas pilnamečių žmonių

¹ Jillian T. Weiss, „Gender autonomy, transgender identity and substantive due process: Finding a rational basis for lawrence v. texas“, *Journal of Race, Gender and Ethnicity*, 5 (2001), 7

² Rainbow Europe, <https://rainbow-europe.org/#8644/0/0>, žiūrėta 2022 gruodžio 10 d.

³ Trans Rights Map Europe and Central Asia, <https://transrightsmatp.tgeu.org/home/>, žiūrėta 2022 gruodžio 10 d.

⁴ The Trevor Project, „Facts About LGBTQ Youth Suicide“, <https://www.thetrevorproject.org/resources/article/facts-about-lgbtq-youth-suicide/>, žiūrėta 2023 sausio 3 d.

asmenybės brandos ir elgesio sutrikimų grupei, kai asmuo yra įsitikinęs, kad jo lyties požymiai neatitinka jo lyties ir siekia tapti kitos lyties asmeniu“.⁵ Norint keisti lytį chirurginiu būdu, asmuo turi būti rekomenduotas ne mažiau kaip 3-jų gydytojų psichikos sveikatos priežiūros specialistų. Taip pat Lietuvoje „transseksualumas“ yra įtrauktas į ligų kodų sąrašą kaip F64.0 diagnozė (F00-F99 – psichologiniai sutrikimai).⁶ Diagnozės būtinybė, apskritai, ekstensyvus medicininis diskursas apie translytiškumą rodo medikalizuotą valstybės požiūrį į trans asmenis, peraugantį į patologizaciją. Galima teigti, jog trans žmonės Lietuvoje yra nematomi, tarsi neegzistuojantys, tačiau tuo pačiu metu jų translytiškumas yra stipriai reguliuojamas ir iki tam tikros ribos legitimizuojamas tik per medicinos sistemos intervenciją, ne pačio individo asmeniškai. Šis paradoksas nėra būdingas tik Lietuvai. Dean Spade kalba apie translytiškumo medikalizaciją didžiojoje dalyje pasaulio bendruomenių. Jo teigimu, svarstant bet kokį klausimą, susijusį su trans žmogaus teisėmis, medicininis žinojimas ir medicininiai duomenys yra lemiami.⁷ Tik medicininis ekspertizmas, medicinos sistemos intervencija ir su ja ateinantys įrodymai: psichiatrų išvados, diagnozė, hormonų terapija, chirurginė lyties keitimo operacija, gali patvirtinti ir iki tam tikros ribos legitimizuoti žmogaus translytiškumą. Lyties disforija tampa medicininės praktikos diskurso dalimi, steigianti ir reprodukuojanti trans žmonės kaip nuokrypį nuo normos.

Nors pastaraisiais metais Lietuvoje galima matyti teigiamų pokyčių trans asmenų teisių užtikrinimo linkme, visgi tai nepaneigia stipriai medikalizuoto požiūrio. Kaip M. Foucault išskiria: „[...] diskursas prisilaiko įstatymų tvarkos; jog jau seniai laukiama jo pasirodant; jog jam paruošta vieta, garbinga, tačiau apramdanti; ir jeigu jis įgyja kokią valdžią, tai tik mūsų ir vien mūsų dėka“.⁸ Galime matyti, kad translytiškumas Lietuvoje yra stipriai reguliuojamas, apie jį kalbama medicininiais terminais, stipriai palaikoma ir reprodukuojama translytiškumo kaip psichinio sutrikimo samprata. Diskusijų stoka viešojoje erdvėje translytiškumo temomis tarsi indikuotų diskurso nebuvimą, tačiau jis yra – medikalizuotas, patologizuojantis ir veikiantis tik tam tikrose vietose, dažniausiai neišeinantis iš medicinos ir teisės ribų, nusėda jau į iš anksto paruoštą vietą.

Pastaraisiais dešimtmečiais vis daugiau mokslininkų dėmesio susilaukia translytiškumo temos. Nepaisant **akademiniėje literatūroje** gausiai išskiriamų iššūkių ir problemų, su kuriomis tenka susidurti trans asmenims daugumoje pasaulio bendruomenių, vienu ar kitu aspektu translytiškumo medikalizacija išlieka dėmesio centre. Remiantis Ashley Mog, istoriškai trans žmonės

⁵Lietuvos Respublikos Seimas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=3ciqi8lkk&documentId=TAIS.212187&category=TAP>, žiūrėta 2022 balandžio 28 d.

⁶Nacionalinis mokymų centras, <https://www.ligos.lt/lt/tlk/>, žiūrėta 2022 m. birželio 2 d.

⁷Dean Spade, „Resisting Medicine, Re/Modeling Gender“, *Berkeley Women's Law Journal*, 18, 15 (2003), 17-18.

⁸Michel Foucault, *Diskurso tvarka*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, 6.

susiduria su kūno medikalizavimu.⁹ Ekstensyvios medicininės praktikos ne tik medikalizuoja trans kūną, bet translytiškumą tvirtina kaip patologiją, nukrypimą nuo normos, o ne kaip visuomenėje natūraliai sutinkamą reiškinį.¹⁰ Translytiškumą išskirtinai apibrėžti tik per medicininį diskursą bei sieti su nuokrypiu nuo normos nėra būdinga tik Lietuvai. Pieter Cannoot apžvelgdamas žmogaus teisių judėjimus ir teismų praktiką, susijusią su žmogaus teisių apsauga, teigia, jog viena iš didžiausių problemų, su kuriomis susiduria trans asmenys yra psichopatologizacija.¹¹ Dažnu atveju translytiškumas vertinamas ne tik kaip medicininis sutrikimas, o tvirtinamas ir reprodukuojamas diskursas, translytiškumą tapatinantis su psichologiniu sutrikimu, kuriam reikalingas psichiatrinis gydymas. Ši skirtis tampa itin svarbi, kalbant apie trans žmogaus kūną. Kūną tiek laikinai keičiančios praktikos: lytiškumo raiška per įprastai kitai lyčiai priskiriamus rūbus, makiažą, tiek ilgalaikių pasekmių turinčios praktikos: hormonų terapija, lyties patvirtinimo operacijos, veido feminizavimas ar maskulinizavimas, visuomenėje pradedamos matyti kaip psichologinio sutrikimo išdava. Psichopatologizacija trans kūną verčia būti politikos objektu, kūną tarsi pasisavina, nuneigdamą žmogaus jaučiamą lyties disforiją. Siekis keisti kūną tampa nepageidaujamas, verčia gilintis į žmogaus psichologiją, taip sudarydami sąlygas vis dar plačiai vartojamui „transseksualumo gydymui“. Peter Cannoot teigia, kad lytinė tapatybė yra matoma kaip vienas privačiausių žmogaus gyvenimo aspektų, tačiau socialinės interakcijos tarp žmonių ar žmogaus ir institucijos, lytinę tapatybę gali paversti viešu objektu.¹² Visuomenei nepriimtini nuokrypiai nuo normos, susiję su lytinės tapatybės raiška, automatiškai tampa stebėjimo, vertinimo, reguliavimo objektu.

Itin medikalizuotas požiūris į translytiškumą sukeblina trans žmogaus kūniškumo klausimus. Amerikoje atliktas kiekybinis tyrimas apie visuomenės požiūrį į trans žmonių teises rodo, jog visuomenė yra linkusi palankiau priimti trans asmenų pilietines ir politines teises (teisinė trans žmonių apsauga, apsauga nuo diskriminacijos darbo vietoje ir t.t.), tačiau tiesiogiai su kūnu susijęs žmogaus teisių užtikrinimas bei lyties raiškos praktikos (lyties keitimo operacija, hormonų terapija, makiažas, biologinei lyčiai įprastai nepriskiriamų drabužių dėvėjimas, dalyvavimas sporto varžybose) yra sutinkamos kontraversiškai.¹³ Siekiant didesnio trans žmonių priėmimo visuomenėje, viešajame diskurse privalo atsirasti vietos diskusijai apie trans žmonių kūnus. Nors atliktas tyrimas parodo, jog visuomenė sunkiai priima iš nusistovėjusių normų iškrentančią lyties raišką, trans žmonės

⁹ Ashley Mog, „Threads of Commonality in Transgender and Disability Studies“, *Disability Studies in the Undergraduate Classroom*, 4 (2008).

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Pieter Cannoot, „Won'tBeErased“: The effects of (de)pathologisation and (de)medicalisation on the legal capacity of trans* persons“, *International Journal of Law and Psychiatry*, 66 (2019), 1.

¹² Ten pat, 2.

¹³ Patrick R. Miller et al., „Transgender politics as body politics: effects of disgust sensitivity and authoritarianism on transgender rights attitudes“, *Politics, Groups and Identities*, 1 (2017), 13.

randa erdvių, kuriose gali eksperimentuoti su lytiškumu, bandyti save reprezentuoti kitais būdais. Tyrimai apie seksualumą rodo, kad internetas stigmatizuojamoms grupėms, užsimančioms visuomenės daliai nepriimtiniomis seksualinėmis praktikomis, suteikia erdvę, kurioje galima laisvai reikšti politinius įsitikinimus, mobilizuotis ir siekti socialinių pokyčių neatskleidžiant savo tapatybės.¹⁴ Virtuali erdvė, kompiuteriniai žaidimai taip pat gali tapti mediumu, leidžiančiu susipažinti su lyties tapatybe, įgalinančiu reikštis per kitokias lyties kategorijas, nei iki šiol buvo įprasta tos lyties asmeniui. Trans žmonių pasakojimai atskleidžia, jog tokie virtualūs žaidimai kaip „World of Warcraft“ ar „Second Life“ gali būti saugi platforma išbandyti priešingos lyties vardą, save matyti kitame kūne bei stebėti kitų žaidėjų reakcijas į kitokios lyties savireprezentaciją. Trans moteris, kuri fiziniame pasaulyje yra priimama kaip vyras, žaidime „World of Warcraft“ pradėjo eksperimentuoti su avataro išvaizda, lytimi ir jautėsi labiau savimi, nei realiame pasaulyje.¹⁵ Virtualumas jai suteikė galimybę saugiai pamatyti visuomenės požiūrį į jos lyties raišką, nereikalaudamas sisteminio įsikišimo. Lyties raiška virtualioje erdvėje tapo jos asmeniniu apsisprendimu, nereikalaujančiu kitų žmonių įsikišimo, ekspertiniu žinojimu grįsto leidimo, kas būtų neišvengiama fiziniame pasaulyje. Kitų trans žmonių patirtyse taip pat atsispindi virtualios realybės laisvė eksperimentuoti su lytimi, o tai kartu įgalina ir realiems pokyčiams – padeda priimti translytiškumą ir pradėti medicininį lyties keitimą¹⁶, jeigu to norima.

Stiprų trans kūno medikalizavimą atspindi ir Lietuvoje daryti moksliniai tyrimai. Rašomi akademiniai straipsniai transseksualumą įvardijantys kaip lytinį sutrikimą, išskiriamos diagnostikos ir gydymo gairės.¹⁷ Svarbu pažymėti, kad Lietuvoje darytuose moksliniuose darbuose galima sutikti lyties disforijos (angl. - *gender dysphoria*) sąvoką – „nepasitenkinimas duotąja lytimi“.¹⁸ Lyties disforija įvesta siekiant pakeisti transseksualumo sąvoką, norint pažymėti priskirtos biologinės lyties neatitikimą asmens psichologinei savijautai ir lyties savivokai, bandant translytiškumą įvardinti ne kaip psichologinį sutrikimą, o natūraliai sutinkamą reiškinį. Dažnu atveju lietuviškuose akademinuose tekstuose trans asmens psichologinė būseną ir lytinę tapatybę

¹⁴ Kai Lin, The medicalization and de-medicalization of kink: Shifting contexts of sexual politics, *Sexualities*, 20, 3, (2017), 316.

¹⁵ Laura Kate Dale, *The Guardian*, „How World of Warcraft helped me come out as transgender“, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/technology/gamesblog/2014/jan/23/how-world-of-warcraft-game-helped-me-come-out-transgender>, žiūrėta 2022 balandžio 30 d.

¹⁶ Guo Freeman et al., „My Body, My Avatar: How People Perceive Their Avatars in Social Virtual Reality“, *CHI '20 Extended Abstracts*, (2020), 5.

¹⁷ Malvina Pagareckaitė, Birutė Žilaitienė, Giedrė Jonušienė. "Lyties tapatumo sutrikimai: diagnostikos ir gydymo gairės." *Seksualinė medicina*, Nr. 3, (2016).

¹⁸ Aušra Seibutyte, Alvydas Navickas, Saulius Grigonis, „Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) ypatumai (Literatūros apžvalga)“ *Medicinos teorija ir praktika*, 19.1, (2013), 72-80.

kvestionuojama, naudojamos psichologinės priegios, lytinę tapatybę įvardijančios kaip kliedesius.¹⁹ Taip pat daug dėmesio skiriama trans asmenų teisinio statuso ir teisės į lytinę tapatybę klausimams,²⁰ trans asmenų santuokos sudarymo temai.²²

Lietuvoje pastebima kokybinių tyrimų stoka, apskritai, tyrimų, besigilinančių į trans asmenų patirtis iš pačių trans žmonių perspektyvos. Svarbu pažymėti, jog J. Juškaitė yra parašiusi baigiamąjį magistro darbą apie trans bendruomenę Lietuvoje. Tai vienas iš nedaugelio atliktų tyrimų Lietuvoje, kuriame kalbama su trans žmonėmis, atlikti giluminiai struktūruoti interviu su translyčiais asmenimis bei LGBT+ teisių aktyvistais. Pastebima, jog translyčiai asmenys yra tarsi ištrinami iš LGBT+ bendruomenės, T raidės naudojimas lieka tik diskursine praktika neskiriant pakankamo dėmesio trans bendruomenės reprezentacijai. Darbe analizuojama trans bendruomenės savimonė, išskiriamos nelegalios praktikos (nelegaliai taikoma hormonų terapija), informacijos keitimasis apie jas, kaip trans bendruomenę steigiantys ir vienijantys procesai.²³

Šiame baigiamajame magistro darbe fokusuojamasi į trans asmenų patirtis Lietuvoje. Darbe pateikiami trans žmonių pasakojimai, trans bendruomenės situacijos vertinimas žmogaus teisių kontekste. Daroma prielaida, kad trans žmonių situacijos vertinimas gali padėti geriau suprasti kylančius iššūkius, kurie išskiriami ir kiekybiniuose tyrimuose, tačiau dėl itin medikalizuoto požiūrio į translytiškumą, kiekybinis tyrimas gali neužčiuopti svarbių elementų trans bendruomenei dėl itin medikalizuoto ir patologizuojančio diskurso. Trans asmenų artikuliuojamos diskursinės praktikos gali padėti geriau suprasti sistemine diskriminaciją, bandymus jai priešintis ar naviguoti joje prisitaikant. Itin stiprus medikalizuojantis ir patologizuojantis požiūris į lyties disforiją apsunkina kiekybinės priegios naudojimą tyrimui Lietuvoje. Siekiant kuo labiau atsiriboti nuo medikalizuoto translytiškumo diskurso, tyrime bandoma įgalinti trans asmenis kalbėti jų bendruomenei aktualiais klausimais, išgirsti egzistuojančius iššūkius iš pačios trans bendruomenės, todėl atitinkamai formuluojama **darbo problema** – kaip ir kokius sunkumus įvardija trans asmenys Lietuvoje. Atsižvelgiant į šio baigiamojo magistro darbo problemą, atliktas kokybinis tyrimas. **Tyrimo tikslas**

¹⁹ Burba, Benjaminas, et al. "Transseksualumo diagnostikos problemos: atvejo pristatymas." *SVEIKATOS MOKSLAI*, 22.2, (2012), 67-71.

²⁰ Karolina Kazilionytė, *Ar esančiu reglamentavimu Lietuvoje užtikrinamos asmens, medicininiu būdu pasikeitusio lytį, teisės?* (Magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2016).

²¹ Daiva Petrėnaitė, *Teisės į lytinę identitetą pripažinimo perspektyvos ir lyties keitimo teisinio reguliavimo problematika*, (Disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2021).

²² Edvinas Bulotas, *Ar lytį medicininiu būdu pakeitęs asmuo gali sudaryti santuoką, kuri atitiktų LR konstitucijoje apibrėžtą santuokos institutą?*, (Magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2014).

²³ Juratė Juškaitė, „Transgender People in Lithuania or An Ethnography of Illegal Community“, (Magistro darbas, Central European University, 2017), 60-62.

– išgirsti trans asmenų patirtis Lietuvoje. Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą, suformuluoti **darbo uždaviniai**:

1. Susipažinimas su translytiškumo situacija Lietuvoje, akademinės literatūros analizė apie lyties politiškumą, translytiškumą bei medikalizacijos procesus;
2. Darbo problemos ir tyrimo tikslo suformulavimas;
3. Kokybinio tyrimo metodologijos suformulavimas, struktūruotų giluminių interviu klausimyno sudarymas ir tyrimo atlikimas;
4. Duomenų surinkimas, vykdant giluminius, pusiau struktūruotus interviu;
5. Empirinių duomenų analizė, siekiant suprasti kaip ir kokius iškylančius sunkumus įvardija trans asmenys Lietuvoje.

Pagal šiuos išsikeltus uždavinius struktūruojamas baigiamasis magistro darbas. Pradžioje aptariama translytiškumo situacija Lietuvoje. Toliau pateikiamos teorinės darbo prielaidos, leidžiančios geriau suprasti lyties politiškumą, translytiškumo medikalizacijos procesus, pateikiama suformuluota metodologija, tyrimo organizavimo bei atlikimo principai. Pateikiamos darbui aktualių trans sąvokų vartojimo paaiškinimas. Tolimesnė darbo dalis skirta empirinių duomenų analizei, trans asmenų interviu interpretacijai. Darbo pabaigoje pateikiamos tyrimo išvados.

Teorinis pagrindas

Remiantis M. Foucault, individas nuo XVIII a. susiduria su tam tikru kūno disciplinavimu. Disciplina vykdoma per kūnų paskirstymą erdvėje, laike, veikloje, nustatomos kūno normos.²⁴ Pasikeičia bausmės suvokimas – nuokrypis nuo normos turi būti koreguojamas, sugrąžinamas atgal į standarto rėmus, o ne baudžiamas. Nėra aiškaus, centralizuoto galios šaltinio, individas tampa stebimas, tačiau kartu ir internalizuoja normų sampratą, stebi kartu, ir yra verčiamas, raginamas, apdovanojamas už nenukrypimą nuo normos. Taip pat svarbi ir biopolitikos sąvoka – kūnas matomas ne tik kaip individas, vertas nuolatinio disciplinavimo ir koregavimo nukrypus nuo normos, tačiau stebima ir visuomenė, gimstamumas, mirštamumas bei kiti statistiniai nuokrypiai.²⁵

Dėmesio centre – kūnas. Ne tik individo, bet ir visuomenės kūnas. Nuolatos prižiūrima visuomenės kūno sveikata, pasitelkiama statistika, vertinami ir reguliuojami nuokrypiai. M. Foucault išvelgia tokio medicinos diskurso išsiplėtimo pasekmes – medicina steigia kategorijas ir būdus kaip individas suvokia bei patiria save, aplinką.²⁶ Visuomenės sveikata, apskritai medicina, tampa

²⁴ Michel Foucault, *Disciplinuoti ir bausti: Kalėjimo gimimas*, Baltos lankos, 1998, 163-232.

²⁵ Michel Foucault, *Seksualumo istorija*, Vaga, 1999, 107-111.

²⁶ Joan Busfield, „The concept of medicalisation reassessed“, *Sociology of health and Illness*, 39 (2017), 763.

politiniu klausimu, stipriai priklausančiu nuo diskursinių praktikų. Įvairios socialinės normos tampa medicinos diskurso dalimi, kurių neatitikimas reikalauja medicininės intervencijos, laikomos patologijomis, kaip pats M. Foucault įvardija – perversijomis.

Šio darbo rėmuose svarbu išskirti seksualumą. M. Foucault kvestionuoja sekso diskurso slopinimą, nusistovėjusį manymą, kad nuo XVII a. pradamas riboti seksualumas, kalbėjimas apie jį. Filosofas teigia, kad: „stebint nesibaigiančius trijų paskutinių amžių transformacijas, tie dalykai atrodo visai kitaip: sekso klausimais regimas tikras diskursinis sproginimas“²⁷. M. Foucault neprieštarauja, kad kalbėjimas apie seksą galimai keitėsi per nustatomą leistiną žodyną, besikeičiančius moralinius įsitikinimus, padarumo taisykles, tačiau sekso diskursas veši, dauginasi, persidengia, konkuruoja ir kitaip veikia su kitais ir kituose diskursuose. Stebėjimo, reguliavimo praktikos tik parodo, kaip sekso diskursas yra įsigalėjęs ir tarsi talpina savyje užmojų nepalikti nieko už diskurso ribų. Įvairios valdžios formos neslopina, o nori dalyvauti diskurse neišstumdamas nuokrypio nuo normos, o jį atidžiai sekdamas, tirdamas, reguliuodamas ir pačios steigdamas.

Įdiegiamos perversijos, nauja individų specifikacija: „seksualinių keistenybių priskyrimas medicinai tampa šios taktikos padariniu ir instrumentu. Priskirtos kūnui, tapusios giluminiu individo charakterio bruožu, sekso keistenybės tampa relevantiškos tam tikrai sveikatos technikai ir patologijai.“²⁸ M. Foucault tiesiogiai nekalba apie translytiškumą, tačiau prie „seksualinių keistenybių“, „perversijų“ mato homoseksualumo priskyrimą. Homoseksualumas suprantamas kaip nuokrypis nuo normos, tačiau neišstumiamas iš diskurso, o atidžiai stebimas, reguliuojamas, patologizuojamas. Visuomenėje besikeičianti homoseksualumo samprata galimai reikalautų ir kitų dėmenų vertinimo, tačiau translytiškumas vis dar, ir itin stipriai Lietuvoje, matomas kaip išskirtinai medicinos laukui priskiriamas reiškinys. Translytiškumas tapatinamas su nuokrypiu nuo normos, nenatūralia žmogaus būtimi, reikalaujančia medicininės intervencijos ir visuomenės kontrolės. Su „transseksualumo“ diagnozės būtinybe ir kitomis translytiškumą reguliuojančiomis praktikomis translytiškumo egzistavimas pripažįstamas ir patvirtinamas, tačiau jis suvokiamas atitinkamai – per medicininės kategorijas. Trans žmogaus kūnas, lyties tapatybė nėra privatumo reikalaujanti savivoka, asmens apsisprendimo teisė, bet medicininės ekspertizės ir stiprios kontrolės reikalaujantis reiškinys, trans žmogų paverčiančiu politikos objektu.

Apmąstydamas M. Foucault idėjas, G. Deleuze teigia, jog disciplinarinę visuomenę keičia kontrolės visuomenė, o individą – dividas.²⁹ Individas nebėra visiškai priklausomas nuo

²⁷ Michel Foucault, *Seksualumo istorija*, Vaga, 1999, 17.

²⁸ Ten pat, 38.

²⁹ Gilles Deleuze, „Postscript on the Societies of Control“, *JSTOR*, 59 (1992), 3-7.

paskirstymo erdvėje, kurioje veikia skirtingos kūno disciplinavimo praktikos, tačiau jis tampa priklausomas nuo apie jį kaupiamos informacijos. Medicinos sistema renka statistinius duomenis apie asmens sveikatos istoriją, universitetas - akademinius pasiekimus, bankas – finansinę informaciją ir t.t., o tai lemia skirtingas ateities galimybes. Kontrolės visuomenė priverčia paklusti, kurdama galimybes sistemoje. Ji suteikia arba atima tam tikrus pasirinkimus, lygindama kaupiamą informaciją su nustatytais kriterijais. Tai būtų galima sieti su Ashley Mog mintimis, kad lyties rolės, socialinės lyties normos yra privalomos, būtinos ir jų nesilaikant galima sulaukti tam tikrų pasekmių, todėl trans žmonės privalo praeiti (angl. - *to pass*) kaip vyras arba moteris, siekiant pilnavertiško dalyvavimo visuomenėje.³⁰ Trans žmogus, ypač tranzicijos eigoje, matomas kaip nukrypstantis nuo normos, todėl netinkamas sistemai ir grėsmingas nusistovėjusioms praktikoms. Šioje vietoje itin svarbi tampa binarinė lyčių samprata. Kontrolės visuomenė verčia neiškristi iš lyties normų, binarinės lyčių sistemos, norint neprarasti tam tikrų pasirinkimų ir pilnavertio dalyvavimo joje.

Su lytimi susijusių socialinių normų privalomumą apmąsto ir Judith Butler. Ji teigia, kad: „socialinės lyties normos esti smurtinės [...] sunku šį smurtą išvilkti į dienos šviesą - juk socialinė lytis buvo tokia savaime suprantama, o tuo pat metu ir taip žiauriai reguliuojama“.³¹ Socialinė lytis atsiremia į itin natūralizuotą moters ir vyro sampratą, jų skirtumus, kurie yra tarsi įgimti, natūraliai susiformavę, lemti gamtos. Knygoje „Vargas dėl lyties“ išskiriamas lyties performatyvumas – socialinių praktikų visuma, steigianti bei reprodukuojanti lyties normas, kurias visuomenė natūralizuoja, mato kaip duotybę.³² Tam tikras moteriškumo ar vyriškumo įvaizdis privalo būti atlieptas ir nuolatos praktikuojamas, nes kitu atveju gresia visuomenės sankcijos. Trans žmogus privalo pilnai atitikti visuomenėje priimtą vyro arba moters įvaizdį, *performinti* lytį, nesukelti galimo iššūkio lyties binariškumui, kad galėtų pilnavertiškai dalyvauti viešajame gyvenime.

J. Butler suabejoja ir biologinės lyties natūralumu: „ji [biologinė lytis] nustatoma kaip ikidiskursinė, esanti pirmiau kultūros, kaip politiškai neutralus paviršius, ant kurio veikia kultūra“.³³ Bet koks mąstymas apie biologinę lytį yra bandymas ją apmąstyti per socialines kategorijas, todėl autorė suabejoja itin natūralizuotu biologinės lyties binariškumu, kuris trans bei interseksualius žmones nustumia į paraštes. Mąstydamą apie heteronormatyvumo matricą, J. Butler teigia, kad: „geismas būtų heteroseksualizuotas, reikia supriešinti moteriškumą ir vyriškumą (jie suprantami kaip vyrą ir moterį išreiškiantys atributai) kaip atskirus ir asimetriškus bei pradėti šias priešpriešas kurti“.³⁴

³⁰ Ashley Mog, „Threads of Commonality in Transgender and Disability Studies“, *Disability Studies in the Undergraduate Classroom*, 4 (2008).

³¹ Judith Butler, *Vargas dėl lyties: Feminizmas ir tapatybės subversija*, Vilnius: Kitos knygos, 2017, 24.

³² Ten pat.

³³ Ten pat, 59.

³⁴ Ten pat, 78.

Metamas iššūkis tarsi iš prigimties, gamtos suformuotiems ir natūraliai ateinantiems lyčių skirtumams, bandoma galvoti apie lytį kaip konstrukta. „Kultūrinei matricai, kurioje socialinės lyties tapatybė tampa pamąstoma, reikia, kad tam tikros tapatybės negalėtų egzistuoti – tos, kur socialinė lytis neišeina iš biologinės, ir tos, kur geismo praktikos „neina“ nei iš biologinės, nei iš socialinės lyčių. „Eiti iš“ šiame kontekste reiškia politinį implikacijos santykį; šį santykį steigia kultūriniai įstatymai, kuriais nustatoma ir reguliuojama seksualumo forma bei reikšmė.“³⁵ Tokiu būdu lytis tampa politiška, lytinė tapatybė – ne išimtis.

Hegemoninis biologinės lyties diskursas stipriai prisideda prie medicininio diskurso palaikymo kalbant apie translytiškumą. Biologinės lyties duotybė neleidžia suabejoti lyties požymiais ir sudaro sąlygas translytiškumą matyti kaip psichologinę diagnozę. Būtų galima teigti, kad biologinės lyties natūralizacija stipriai apsunkina trans asmenų tranziciją ir lytiškumo raišką, iškrentančią iš binarinės lyčių sistemos bei sudaro palankias sąlygas trans asmenų patologizacijai. Itin stiprus dichotominis lyčių matymas bei natūralizavimas sunkiai įsileidžia praktikas, padedančias keisti pirminius ir antrinius lyties požymius, psichopatologizuoja lyties disforiją jaučiantį žmogų. Disciplinarinės ir kontrolės visuomenės idėjos leidžia dekonstruoti normatyvumo, socialinių normų privalomumą, kurios yra neišvengiamos ir lyties atžvilgiu.

Atsižvelgiant į įvardintas teorines prielaidas, atitinkamai analizuojama trans asmenų situacija Lietuvoje. Teorijoje keliamos idėjos suteikia pagrindą tyrimui - kreipiamas dėmesys į kūno kontrolę, pasireiškiančią per medicinos, jos keliamus iššūkius trans asmenims, medikalizuotą ir patologizuotą požiūrį į translytiškumą, lyčių socialinių normų privalomumą, visuomenės kontrolę ir nuolatinį stebėjimą. Šios teorinės prielaidos pasitelkiamos formuluojant klausimyną giluminiams, pusiau struktūruotiems interviu. Klausimais siekiama paliesti temas, kurios svarbios ir aktualios trans asmenims, reflektuoti teorinius postulatus apie kūno kontrolę, binarinę lyčių sistemą. Tokiu būdu siekiama pačius trans asmenis kalbėti jiems aktualiais klausimais, išskirti, jų nuomone svarbiausius trans bendruomenei kylančius iššūkius Lietuvoje. Apskritai pasakojimai apie LGBT+ bendruomenę yra svarbūs politiškai, kadangi talpina potencialą keisti galios santykius diskursinių praktikų pagalba. Ken Plummer teigia, kad be gėjų ir lesbiečių istorijų viešojoje erdvėje, nebūtų judėjimų, siekiančių ginti homoseksualių asmenų teisių, be seksualinės prievartos aukų viešų liudijimų, seksualinė prievarta galimai būtų dar didesnė problema.³⁶ Istorijų pasakojimas apie seksualumą yra politinis procesas, keičiantis gyvenimus, bendruomenes ir kultūrą.³⁷ Pasakojimai apie trans žmones, pačių

³⁵ Judith Butler, *Vargas dėl lyties: Feminizmas ir tapatybės subversija*, Vilnius: Kitos knygos, 2017, 78.

³⁶ Ken Plummer, *Telling Sexual Stories: Power, Change and Social Worlds*, Routledge, 1995, 145.

³⁷ Ten pat.

trans žmonių artikuliuojamos patirtys gali turėti įtakos keisti nusistovėjusias socialines praktikas, todėl atitinkamai formuluojamas šio darbo tikslas.

Metodologija

Šiame darbe suformuluotam tikslui pasiekti pasitelkiama kokybinė prieiga, taikoma kritinė diskurso analizė. Kokybinės prieigos diktuojamas nuolatinis dialogas tarp tyrimo medžiagos ir teorijos leidžia giliau suprasti trans asmenų artikuliuojamus sunkumus, su kuriais tenka susidurti Lietuvoje bei atkreipti dėmesį į tai, kaip trans asmenų įvardinti sunkumai yra artikuliuojami. Teorinės darbo prielaidos nebūtinai gali atliepti trans asmenų patirtis Lietuvoje, todėl kokybinė prieiga leidžia nuolat reflektuoti teoriją atsižvelgiant į kontekstą, patirčių specifiškumą, suprasti kaip trans asmenys savo patirtis įprasmina. Siekiant išsiaiškinti, kaip ir kokius sunkumus įvardija trans asmenys Lietuvoje, vykdyti giluminiai interviu. Teorinės prielaidos, indikuojančios itin medikalizuotą požiūrį į translytiškumą, binarinių socialinių lyčių normų privalomumą, lytinės tapatybės raiškos įgalinimą virtualioje realybėje, tampa vienais pagrindinių elementų sudarant klausimyną. Formuluojant klausimus siekiama kiek įmanoma atsiriboti nuo trans asmenis medikalizuojančio diskurso, tačiau neišvengiamai įtraukiami klausimai apie medicininės tranzicijos praktikas, sveikatos apsaugos sistemą, kurie yra svarbūs trans žmonių gyvenimo elementai. Tokiu būdu leidžiama patiems trans asmenims reflektuoti Lietuvos medicininės sistemos problemas, translytiškumo medikalizaciją ir psichopatologizaciją. Giluminis interviu sudaro galimybes aiškiau suprasti trans asmenų patirtis, intencijas ir elgsenos motyvaciją, taip pat suteikia daugiau erdvės kritinės diskurso analizės taikymui, kadangi užduodami abstraktūs klausimai, teikiantys informantams platų atsakymų lauką.

Interviu metu siekta sukurti priimančią ir palaikančią atmosferą, užduodant klausimus reaguoti į prieš tai informantų išsakytas mintis. Interviu pradžioje susipažįstama su informantu, gaunamas sutikimas įrašyti pokalbį, itin glaustai pristatoma tyrimo tema, siekiant padaryti kuo mažesnę įtaką informantų atsakymams. Sąmoningai interviu metu į visus informantus kreiptasi daugiskaitos II asmeniu „Jūs“ siekiant išlaikyti pagarbų santykį ir išvengti nemalonių situacijų, parenkant informantams nepriimtina įvardį. Tik vieno interviu pradžioje buvo paprašyta į informantą kreiptis „Tu“. Atsižvelgiant į jautrius ir asmenišką patirtis atskleidžiančius giluminio interviu klausimus, klausimynas derintas su psichoterapeute. Visi informantai interviu pradžioje informuoti apie anonimiškumo užtikrinimą, galimybę nutraukti interviu bet kurioje jo stadijoje. Po kiekvieno interviu klausta informantų apie klausimų korektiškumą, siekiant išvengti nemalonių situacijų kitų interviu metu.

Sudarant tyrimo grupę kreiptasi į trans žmonių asociaciją Lietuvoje „Trans autonomija“. Asociacija pasidalino prašymu sudalyvauti tyrime tik asociacijos nariams prieinamose uždaroje grupėse socialiniuose tinkluose. Atsiliepė 3 asmenys, kurių pagalba atrasti dar 2 asmenys, sudalyvavę tyrime. Likusieji 2 informantai atsiliepė į pasiūlymą duoti interviu *Facebook* uždaroje grupėje „LGBT+ friendly/LGBT+ ir draugai“. Svarbu pažymėti, kad dėl tiriamosios grupės sudarymo pobūdžio galimai susiduriama su saviatranka – tyrime sutiko dalyvauti trans žmonių problemomis aktyviai besidomintys asmenys, taip pat nemaža dalis priklauso asociacijai Trans autonomija (4 informantai).

Atsižvelgiant į itin apšuktą informantų paiešką, atlikti 7 pusiau struktūruoti interviu. Imties dydis galimai turi įtakos tyrimo reprezentatyvumui, į ką turėtų būti atkreiptas dėmesys atliekant tolimesnius tyrimus apie trans bendruomenę Lietuvoje. Vis dėlto tyrime pavyko užtikrinti gana didelę informantų įvairovę pagal amžių, lytį, gyvenamąją vietą, socioekonominę padėtį. Tyrime dalyvavo 2 trans moterys, 3 trans vyrai ir 2 asmenys, nepriskiriantys savęs nei vienai lyčiai nuo 22 iki 44 metų. 3 informantai interviu metu gyveno Vilniuje, 2 Klaipėdoje, vienas informantas išvykęs studijuoti, kitas jau daugiau nei 7 metus gyvena užsienyje. 3 interviu vykdyti nuotoliu *Zoom* platformoje, kadangi tuo metu 2 informantai gyveno užsienyje, viena informantė nesutiko susitikti gyvai ir pageidavo interviu nuotoliu. Svarbu pažymėti, jog ta pati informantė neįsijungė kameros pokalbio metu, galimos tokio pasirinkimo priežastys aptariamose empirinėje darbo dalyje. Visi likusieji interviu vykdyti gyvai, su informantais susitinkant Vilniaus kavinėse.

Siekiant išsiaiškinti ne tik kokius iššūkius įvardija trans bendruomenė, bet ir kaip, šiame tyrime taikoma Norman Fairclough kritinė diskurso analizė. Kritinė diskurso analizė diskursą supranta kaip socialinę praktiką, kuri ne tik sudaro socialinę tikrovę, bet kartu yra sudaryta iš socialinių praktikų.³⁸ Toks požiūris leidžia manyti, kad diskursas ne tik steigia, keičia, reprodukuoja socialinę tikrovę, bet ją kartu ir atspindi. Tikslinga analizuoti diskurso lingvistines reikšmes, kurios gali padėti geriau suprasti diskursą artikuluojančiojo pasaulio suvokimą, vertinimą. Kritinės diskurso analizės pagalba, pasitelkiant lingvistinę prieigą, artikuluojamose diskursinėse praktikose galima pastebėti nusistovėjusias normas kalboje kaip galios santykių, galios pasiskirstymo visuomenėje išdavą.³⁹ Fairclough teigia, kad neužtenka tik lingvistinės analizės, svarbu įkontekstinimas, diskurso kaip socialinės praktikos matymas, todėl tyrime taikomas Fairclough išskirtas trijų dimensijų modelis: 1) tekstas (kalba, rašytinis tekstas, nuotraukos, paveikslai ar šių tipų įvairios kombinacijos),

³⁸ Marianne W. Jørgensen, Louise J. Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method*, Sage, 2002, 61.

³⁹ Norman Fairclough, *Language and Power*, London: Longman, 1989, 2-3.

2) diskursinė praktika (teksto produkavimas ir vartojimas), 3) socialinė praktika.⁴⁰ Atsižvelgiant į išskirtą modelį, šio darbo tyrimo analizė taip pat formuluojama iš trijų dalių. Iš pradžių atsižvelgiama į lingvistines teksto reikšmes, pagal Fairclough išskirtus 10 klausimų/analizės žingsnių:

1. Kokias patirtines reikšmes turi žodžiai?
2. Kokias santykines reikšmes turi žodžiai?
3. Kokias išraiškos reikšmes turi žodžiai?
4. Kokios naudojamos metaforos?
5. Kokias patirtines reikšmes turi gramatinės savybės?
6. Kokias santykines reikšmes turi gramatinės savybės?
7. Kokias išraiškos reikšmes turi gramatinės savybės?
8. Kaip jungiami sakiniai ir kaip jie susiję tarpusavyje?
9. Kokie bendravimo būdai naudojami?
10. Kokias didesnio masto struktūras turi tekstas?⁴¹

Svarbu paminėti, kad pats Fairclough analizės žingsnius įvardija kaip gaires, kurių neprivaloma griežtai laikytis, o galima atitinkamai taikyti pagal analizuojamą medžiagą. Antru žingsniu kreipiamas dėmesys diskursinei praktikai, jos artikuliuojimui ir vartojimui. Trečias žingsnis įtraukia socialines praktikas – kaip artikuliuojamas diskursas veikia socialinę tikrovę ir galios santykius joje bei kokią tikrovę ir galios santykius atspindi. Tai leidžia į surinktą empirinę medžiagą pažvelgti keliais pjūviais: lingvistinės analizės išryškintus momentus interpretuoti per diskursines interakcijas ir visą tai matyti socialiniame kontekste. Atkreipiamas dėmesys, jog trijų dalių analizė vykdoma ne nuosekliai, o grįžtant nuo vieno žingsnio prie kito, siekiant tyrimo medžiagos analizę įkontekstinti, atsižvelgiant į translytiškumo diskursą Lietuvoje.

Trans sąvokos

Darbo tema reikalauja sąvokų, susijusių su lyties tapatybe paaiškinimo, todėl šiame skyriuje aptariamos trans, translytiškumo, transseksualumo skirtys, taip pat nebinarinė tapatybė, lyties disforija. Darbe sąmoningai pasirinkta naudoti skėtinį trans terminą, apimantį tiek translyčius, tiek nebinarinius asmenis. Trans sąvoka referuoja į asmenis, kurių lytine tapatybė ir lytinė raiška tam tikra forma neatitinka jų priskirtos, J. Butler terminais biologinės, lyties, neatliepia visuomenėje egzistuojančių reikalavimų atitinkamai pagal turimus lyties požymius.⁴²

⁴⁰ Marianne W. Jørgensen, Louise J. Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method*, Sage, 2002, 68.

⁴¹ Norman Fairclough, *Language and Power*, London: Longman, 1989, 110-139.

⁴² Ten pat.

Tikslingai darbe pasirinkta nenaudoti transseksualumo termino. Ši sąvoka referuoja į asmenis, kurie psichologiškai, socialiai bei seksualiai save identifikuoja priešinga lytimi binarinėje lyčių sistemoje, lyginant su gimimo metu priskirta lytimi.⁴³ Transseksualumo termino naudojimas yra plačiai paplitęs medicinos diskurse, indikuojantis psichologinį sutrikimą susijusį su žmogaus lytine tapatybe. Taip pat šis terminas plačiai naudotas sovietiniame mediciniame diskurse.⁴⁴ Neigiamos transseksualumo konotacijos skatina šį terminą keisti į translytiškumo sąvoką. Translytiškumas taip pat referuoja į asmenis, kurie jaučiasi priešingos lyties binarinėje lyčių sistemoje, lyginant su priskirta lytimi gimimo metu, tačiau nebūtinai siekia kitos lyties patvirtinimo.⁴⁵ Atvirksčiai nei transseksualumas, translytiškumas nurodo į žmogaus lytinę tapatybę, tačiau nesuponuoja būtino asmens noro keisti pirminius ar antrinius lyties požymius. Tokiu būdu bandoma daryti skirtį tarp jaučiamos lyties disforijos ir medicininės būklės.

Nebinariniai asmenys nelaiko savęs nei vyru, nei moterimi, gali identifikuoti save abejomis lytimis arba nei viena, bei lytis mato nebinarinėje sistemoje.⁴⁶ Vis dėlto, nebinariniai asmenys gali siekti lyties patvirtinimo praktikų: hormonų terapijos, lyties patvirtinimo operacijų, siekiant tiksliau reprezentuoti lytinę tapatybę.⁴⁷ Šio darbo rėmuose atliktame tyrime dalyvavo 2 nebinariniai asmenys, kurie savęs pilnai neidentifikuoja kaip vyro ar moters, todėl į informantus darbe referuojama daugiskaitine forma. Darbe referuojant į visus informantus, nepriklausomai nuo jų lytinės tapatybės, tikslingai pasirinkta vartoti vyr. g., kaip diskursinę praktiką, kuri įprastai laikoma neutralia lyčiai, siekiant nepalikti nebinarinių informantų paraštėse.

1. Medicinos sistema

„Pagrindė sunku Lietuvoje rasti sau kažkokią saugią aplinką, ta medicininė pusė labai klibanti, teisininkų irgi nebuvo.“⁴⁸

Tiek atliekami tyrimai apie trans asmenis, tiek šio darbo tyrimo informantai gausiausiai išskiria „klibančią medicinos sistemą“, problemas, su kuriomis tenka susidurti trans asmenims. Iš informantų patirčių galima suprasti, kad medicinos sistema Lietuvoje negeba arba nenori atliepti trans

⁴³ Pieter Cannoot, „Won’tBeErased“: The effects of (de)pathologisation and (de)medicalisation on the legal capacity of trans* persons“, *International Journal of Law and Psychiatry*, 66, (2019), 2.

⁴⁴ Juratė Juškaitė, „Transgender People in Lithuania or An Ethnography of Illegal Community“, (Magistro darbas, Central European University, 2017), 4.

⁴⁵ Pieter Cannoot, „Won’tBeErased“: The effects of (de)pathologisation and (de)medicalisation on the legal capacity of trans* persons“, *International Journal of Law and Psychiatry*, 66 (2019), 2.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Informantas Nr. 7 (I7), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 14 d.

asmenų poreikių, negali tinkamai suteikti trans žmonėms reikalingų medicininių paslaugų. Vienas iš nenoro pavyzdžių – Europos Žmogaus Teisių Teismo byla L. prieš Lietuvą. Nors Europos Žmogaus Teisių Teismas bylos L. prieš Lietuvą sprendimu įpareigojo Lietuvos valstybę „priimti pagal Civilinio kodekso 2.27 straipsnį reikalingą specialų įstatymą dėl transseksualų lyties pakeitimo“⁴⁹, Lietuva sumokėjo paskirtą baudą ir iki šiol lyties patvirtinimo operacija nėra prieinama Lietuvoje. Šiame skyriuje aptariama medikų nekompetencija, finansinė našta, tenkanti trans asmenims bei kylančios problemos – nelegaliai gaunamų medicininių preparatų naudojimas, psichologinės sveikatos iššūkiai, stipriai veikiamos trans asmenims nepritaikytos medicinos sistemos Lietuvoje.

1.1. Medikų nekompetencija

„Ir realiai netgi dauguma daktarų, vat specialistų, nežino kas čia per dalykas lyties disforija, nėra susidūrę ir nežino kaip galėtų paaugliui tai diagnozuoti. Tai visiškai tokioj nežinioj buvau iki pat paauglystės ir reikėjo tiesiog laukti kol kažkas atsiras.“⁵⁰

Gilinantį į trans asmenų patirtis Lietuvoje, išryškėja medikų nekompetencijos klausimas. Beveik visi tyrimo informantai viena ar kita forma kvestionuoja Lietuvos gydytojų žinias, dažnu atveju teigia, kad medicinos sistema negeba atliepti translyčių žmonių problemų ir nežino kaip jiems padėti: „Nuėjau pas gydytoją ir gydytojas sako, kad perskambins per savaitę, nes nelabai žino ką daryti. Perskambino ir grįžo su informacija, kuri nėra visiškai teisinga.“⁵¹ Informantai Nr. 4 gausiai vardija sveikatos sistemos problemas, medicinos sistemą Lietuvoje įvardija kaip vieną didžiausių sunkumų trans bendruomenei, interviu metu vis grįžta prie sveikatos sistemos, perfrazuoja mintis. Remiantis Fairclough, gausus žodynas, perfrazavimai rodo temos svarbą kalbančiajam, galimai indikuoja turimą patirtį, išmanymą pasisakoma tema.⁵² Tai patvirtina ir kategoriški informantų Nr. 4 teiginiai: „Atrodo, tam, kad gautum kažką, turi pats gydytojams aiškinti tai, ką tu žinai geriau, bet jie tavęs nepriima kaip autoriteto, nes tu esi pacientas.“⁵³ Informantai Nr. 4 yra įsitikinę turintys geresnes žinias už sutiktus gydytojus, tai įvardijama be užuolankų, eufemizmu. Eufemizmų vartojimas gali būti siejamas su diskurso artikuliacijos dalyvių formalumu, bandymu nekonfrontuoti, išlaikyti pagarbą statusui, autoritetui.⁵⁴ Atsižvelgiant į santykį tarp diskursą artikuliuojančiųjų – informantų ir autoriaus, iš autoriaus pusės buvo bandoma išlaikyti pagarbą, tačiau

⁴⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas, 2007 m. rugsėjo 11 d. Sprendimas L. prieš LIETUVĄ, http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/L_2007_sprendimas.pdf, žiūrėta 2023 m. sausio 3 d.

⁵⁰ Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

⁵¹ Informantai Nr. 4 (I4), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 9 d.

⁵² Norman Fairclough, *Language and Power*, London: Longman, 1989, 113-116.

⁵³ Informantai Nr. 4 (I4), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 9 d.

⁵⁴ Norman Fairclough, *Language and Power*, London: Longman, 1989, 117-118.

minimaliai formalų pokalbį. Pokalbio temos paliečia asmenišką ir jautrias informantų patirtis, todėl galima daryti prielaidą, kad eufemizmų nebuvimas galimai indikuoja priešpriešą medikų autoritetui, o ne bandymą išlaikyti formalumą tarp pokalbio dalyvių. Taip pat iš šios citatos galime pastebėti kylantį autoriteto, galios ir žinojimu konstruojamos tiesos sąveiką. Pagal Michel Foucault: „[...] valdžia ir žinojimas vienas kitą implikuoja, kad nėra valdžios santykių, kurie neformuotų atitinkamo žinojimo lauko, ir nėra žinojimo, kuriame neglūdėtų ir kuris tuo pat metu neformuotų atitinkamų valdžios santykių“.⁵⁵ Žinojimo taip pat ir aukštojo mokslo sistemos, diskursinių praktikų sukonstruotas gydytojo autoritetas kuria galios santykį su pacientu. Itin medikalizuotoje sistemoje translytis žmogus atsiduria keblioje padėtyje. Paradoksalu, kad trans žmogaus, galimai geriau išmanančio lyties disforijos keliamas problemas ir reikiamos medicininės pagalbos naudą, žinojimas nėra vertingas. Nuolatos reprodukuojamas ir nusistovėjęs gydytojo ir paciento galios santykis neleidžia gauti tinkamos medicininės pagalbos. „Šiuo metu aš einu pas endokrinologą ir aš matau, kad yra menkos žinios apie tai, ko man reikia. Taip, aš gavau receptus, kurių man reikėjo, išrašus, bet praktiškai aš esu DIY, do it yourself (liet. pasidaryk tai pats)“.⁵⁶ Informantė Nr. 1 taip pat kvestionuoja medikų žinias, tai daro aiškiai įvardindama, išreiškia įsitikinimą per regėjimo juslę – „aš matau“. Pasirinktas žodynas rodo nujaučiamą kontrastą, esamos ir diskursyviai teigiamos situacijos nesutapimą. „Praktiškai“ nurodo į kalbančiosios matomą objektyvios realybės suvokimą, tačiau kreipimasis į medikus, vaikščiojimas pas endokrinologą ir hormonų terapijos taikymas su tinkama medicinine priežiūra tampa tik numanoma teorinė realybė. Endokrinologo žinių trūkumas apie informantės Nr. 1 situaciją ir poreikius, atitolina nuo numanomos norimos realybės – tinkamos medicininės pagalbos trans žmogui.

1.2. Savarankiškas medicininių preparatų naudojimas

„Bet pas jį galėjai gauti tik tada, jeigu iš anksto jau vartojai, vis tiek turėjai padirbti receptus ir gauti tų hormonų, susileisti ir tik tada pas jį nueiti.“⁵⁷

Informantė Nr. 1 įvardija ir kitų interviu metu išryškėjančią problemą – translyčių žmonių savarankišką medicininių preparatų naudojimą. Savarankiška bei, svarbu pažymėti, nelegaliais būdais gaunamų hormonų terapija yra dažnai sutinkama praktika translyčių bendruomenėje: „visi mūsų trans žmonės arba išvažiavo, arba savo eiga tranzicijas darė“⁵⁸.

⁵⁵ Michel Foucault, *Disciplinuoti ir bausti: Kalėjimo gimimas*, Baltos lankos, 1998, 37.

⁵⁶ Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

⁵⁷ Informantas Nr. 7 (I7), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 14 d.

⁵⁸ Informantė Nr. 3 (I3), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 26 d.

Informantas Nr. 6 teigia: „*aš hormonus buvau vartojęs užsieny*“⁵⁹, nors tuo metu neturėjo hormonų terapijai reikalingos diagnozės bei nesikreipė į medikus. „*Turiu draugų, kurios siunčiasi hormonus online (liet. internetu). Parsisiunčia hormonus, savarankiškai pradeda naudoti, savarankiškai tyrimus atlikti ten, savo estrogeno, testosterono lygius, visa kita.*“⁶⁰ Išryškėja savarankiškumo momentas, metamas iššūkis gydytojo žinojimui ir to žinojimo konstruojamam ir reprodukuojamam autoritetui. Nepasitikėjimas medikais, jų kompetencijų kvestionavimas, kitokio žinojimo, metančio iššūkį gydytojų žinojimui, turėjimas trans asmenis paskatina užsiimti savarankiškais medicininėmis praktikomis ir nepasikliauti Lietuvoje esančia sistema, o atvirksčiai – jai priešintis. Svarbu pažymėti, kad informantės Nr. 1 kalboje galima pastebėti ir kuriamo atstumo pojūtį – „savarankiškai tyrimus atlikti ten“. Nurodomo į „ten“, kažkur kitur, toli nuo kalbančiojo. Tai būtų galima sieti su interviu metu išryškėjančia informantės patirtimi, tiksliau, jos nebuvimu vartojant nelegaliai gautus hormoninius preparatus. Jos atveju bandoma naviguoti sistemoje, iš dalies prie jos prisitaikyti, tačiau vis tiek matoma priešprieša. Preparatus bandoma gauti sistemos reikalaujamu būdu, tačiau išryškėja gydytojo autoriteto kvestionavimas, supratimas, jog žinoma geriau, kokios medicininės pagalbos reikia. Informantės kalboje pasimato su medicininio žinojimu sietinas žodynas, gausus pavyzdžių, sinonimų, savaime suprantamų nutylėjimų: „*Sunkumų gali kilti pačioj pradžioj, būti hormonų audros, potraukio svyravimai, bet ten nieko ilgalaikio, nebūna ilgai. Po kiek metų, kai jau hormonų lygis susitvarko, tai jau viskas aprimsta. Nu, siūlo tikrintis kepenis, ar hormonai nepaveikia kepenų blogai. Nu, yra dar rizika dėl translyčių moterų, kad gali padidėti kraujo krešuliai.*“⁶¹ Vartojamos paprastai medicininiam diskursui priskiriamos sąvokos, įvardijami vyriškų ir moteriškų hormonų pavadinimai, kalbama apie hormonų svyravimus, galimus seksualinio potraukio pokyčius, rizikas kepenų veiklai ir susidarantiems kraujo krešuliams. Tai dar kartą parodo informantės platų susipažinimą ir išmanymą kalbėjimo tema, legitimuoja jos intencionaliai kvestionuojamą medikų ekspertiskumą, trans žmonių sveikatos neišmanymą bei negebėjimą suteikti tinkamų medicininį paslaugų. Toks įsitikinimas legitimuojamas ir kitų informantų patirčių. Informantai Nr. 4 teigia, kad: „*Kai kurie gydytojai nėra susidūrę su tokiu žmogumi. Mano šeimos gydytojai aš buvau pirmas atvejis, su kuriuo ji susidūrė. Daugeliui kitų gydytojų taip būna irgi pirmi atvejai.*“⁶² Trans asmenys, susidūrę su tokiomis situacijomis kelia klausimus, kaip ekspertas, pirmą kartą susidūręs su pacientu, jaučiančiu lyties disforiją, gali suteikti kokybiškas medicininės paslaugas. Iš dalies medicinos sistema priverčia trans asmenis pačius domėtis medicina, reikiamų paslaugų užtikrinimu ir lyties disforijos

⁵⁹ Informantas Nr. 6 (I6), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 4 d.

⁶⁰ Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

⁶¹ Ten pat.

⁶² Informantai Nr. 4 (I4), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 9 d.

specifiškumu. Atsinešamas trans žmonių žinojimas į medicinos įstaigas pradeda kelti autoriteto klausimus, skatina juo abejoti, kadangi galios pozicijoje esantis gydytojas pirmą kartą susiduria su problemomis, apie kurias trans asmuo turi nemažą žinių bagažą. Vis dėlto gydytojo ir paciento santykis lemia trans žmogaus žinojimo menkesnę vertę.

1.3. Finansai

„Pagrindinis dalykas tai laikas ir finansai. Aš ėjau pas privatų psichiatrą ir privatų endokrinologą. Labai daug pinigų sudėjau į tai. Ne tik, kad pinigų daug sudėjau, bet galėjau viską padaryti greičiau.“⁶³

Dažnu atveju trans asmenų šiame darbe analizuojamose patirtyse išryškėja finansų klausimas. Jau anksčiau aptartos sveikatos sistemos problemos dažnu atveju priverčia trans žmones kreiptis į privačius specialistus, kurių suteikiamos paslaugos kelia finansinių sunkumų. *„Labai brangus procesas būti trans Lietuvoje. Tai nežmoniškai brangu. Visas hormonų gavimo procesas, jeigu darai tai legaliai, eini pas psichiatrus, pas endokrinologus, tai kainuoja nežmoniškai didelius pinigus. Specialistų, su tuo dirbančių, yra labai nedaug. Jeigu nori keisti dokumentus, yra viena advokatė visoje Lietuvoje, kuri dirba su tuo, nes reikia paduoti Lietuvą, kaip šalį, į teismą. Ji už tai prašo arti 600-700 eurų, plius kitos išlaidos. Tai yra milžiniški pinigai, kurių trans žmonės dažniausiai neturi.“⁶⁴* Informantai Nr. 4 kelis kartus kategoriškai patvirtina brangias paslaugas trans žmonėms Lietuvoje, perfrazuoja, leidžia suprasti platų susipažinimą su tema. Vartojamas ekspresyviai, vertinančias reikšmes turintis žodynas: „labai“, „nežmoniškai brangu“, „milžiniški pinigai“. Taip pat įvertinama, kad tokių finansinių galimybių trans žmonės „dažniausiai“ neturi. Tyrimai rodo, kad trans žmonės dažniau susiduria su stresu, sunkumais mokymosi įstaigose, darbo rinkoje ir kitokiomis įvairias finansines rizikas keliančiomis aplinkybėmis, todėl gali atsidurti finansiškai sudėtingose situacijose.⁶⁵ Tai atsispindi ir trans asmenų pasakojimuose: *„Bet vėlgi, jeigu tu esi translytis, tau darbą susirasti yra daug sunkiau, mokytis yra sunkiau, yra šansas, kad tu dirbi už minimumą, ir tokius pinigus turėti yra tikrai sunku.“⁶⁶* Informantas Nr. 6 vartodamas tariamąją nuosaką tvirtai teigia, jog trans asmenims sunkiau susirasti darbą, mokytis, todėl pinigų, reikalingų medicininėms paslaugoms, tampa sunku sutaupyti.

⁶³ Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

⁶⁴ Informantai Nr. 4 (I4), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 9 d.

⁶⁵ Christopher S. Carpenter, Maxine J. Lee, Laura Nettuno, „Transgender people face significant economic challenges“, <https://wol.iza.org/opinions/transgender-people-face-significant-economic-challenges>, žiūrėta 2022 m. gruodžio 18 d.

⁶⁶ Informantas Nr. 6 (I6), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 4 d.

Informantė Nr. 1 paklausta apie hormonų terapijos vertinimą taip pat įvardija finansinį aspektą: „*Esmė tame, kad aš ėjau tokiu keliu, kuris labiau brangus, bet jis buvo greitesnis, nei daugelio žmonių*“⁶⁷ Brangesnio kelio pasirinkimą lėmė, jo „esmę“ sudaro greita prieiga. Trans žmonių patirtyse išryškėjanti itin sudėtinga prieiga prie medicininės sistemos paslaugų, didelės eilės ir medikų nekompetencija, nenoras dirbti su translyčiais žmonėmis, juos paskatina rinktis greitesnes, paprastesnes, tačiau dažnu atveju brangesnes paslaugas – kreiptis į privačiai dirbančius specialistus. Informantas Nr. 2 išvelgia galimą privačiai dirbančių specialistų bandymą naudotis medicinos sistemos Lietuvoje nepritaikymu translyčiams žmonėms, norą gauti papildomų pajamų: „*[...] viena psichiatrė, kuri kaip ir nėra transfobė, bet ji naudojasi translyčiais kaip tokiu, nežinau, pinigų šaltiniu lengvu. Ji prašo translyčių, kad lankytųsi pas ją du metus kas mėnesį ir tas gali kainuoti, diagnozė tada gali kainuoti kelis tūkstančius eurų. Čia kaip visur pinigai ir tas toks noras, nežinau, galbūt pasinaudoti translyčiais, žinant, kad jie nelabai turi į ką kitą kreiptis, tai jie kaip pinigų šaltinis toks.*“⁶⁸ Informanto Nr. 2 kalboje pasireiškia neužtikintumas, vartojama „kaip ir“, „nežinau“, jaučiamas noras išvengti kategoriškumo, tačiau gana aiškiai išreiškiamas tokios praktikos vertinimas kaip bandymas gauti lengvų pajamų, naudojamas palyginimas – „kaip pinigų šaltinis“. Bandoma atsargiai kritikuoti esančią medicinos sistemą Lietuvoje, tuos medicinos specialistus, kurie padeda trans asmenims ir galimai naudojasi trans žmonėms nepritaikyta medicinos sistema.

1.4. Psichologinė sveikata

„*Tas amžinas taikstymasis prie kompromiso, nes kiti žmonės paprasčiausiai nežino, kas tu esi. Iš vienos pusės labai skaudina, iš kitos pusės labai labai vieniša irgi.*“⁶⁹

Nepaisant klausimyne neišskirtų tiesioginių klausimų apie psichologinę informantų sveikatą, psichologinės problemos tapo viena iš interviu temų pačių informantų iniciatyva. Transseksualumo diagnozės būtinybė Lietuvoje bei psychopatologizuojantis požiūris į trans asmenis tiek didžiojoje visuomenės dalyje, tiek sveikatos apsaugos sistemoje, skatina informantus kalbėti apie jų psichologinę savijautą. Dažnu atveju psichologinė savijauta tampa iliustracija to, su kuo tenka susidurti trans asmenims Lietuvoje – transfobija, nepagarba ir tolerancijos stoka. Jau anksčiau aptarti tyrimai rodo, kad trans asmenys dažniau patiria stresą, nerimą, serga depresija. Tai atsispindi informantų pasakojimuose. Informantas Nr. 6 apie bandymą nusižudyti užsimena kalbėdamas apie trans bendruomenei tenkančią didelę finansinę naštą gauti medicininės ar teisinės paslaugas: „*Tiek ir*

⁶⁷ Informantė Nr. 3 (I3), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 26 d.

⁶⁸ Informantas Nr. 2 (I2), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 24 d.

⁶⁹ Informantai Nr. 4 (I4), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 9 d.

*aš esu bandęs nusižudyti ir kitus žinau, kad yra bandę. Tai kelia neviltį ir vėlgi tu nieko negali padaryti dėl to, jeigu neturi pinigų. Chujova situacija.*⁷⁰ Įdomu tai, kad sunkios psichologinės būklės priežastingumas matomas per finansinę situaciją. Itin svarbių paslaugų neprieinamumas trans asmenims tampa vienu iš psichologinę sveikatą kritiškai paveikiančių elementų. Neturimi finansai varžo trans žmogaus galimybes į norimą lyties raišką, kuria papildomus sunkumus. Informantas Nr. 6 gana ramiai kalba apie itin jautrią patirtį – bandymą nusižudyti. Konstatuojamas faktas, kad jis yra bandęs ir „žino“, kad kiti trans žmonės yra bandę nusižudyti. Pagal informanto Nr. 6 pasirinktą žodyną ir kalbėjimo toną, staigų ir epizodišką peršokimą prie šios temos bei sugrįžimą prie ankstesnio pokalbio, būtų galima manyti, kad savižudybė ar bandymas nusižudyti yra informanto nestebinanti ir gana natūralizuota praktika trans bendruomenėje. Informantas Nr. 6 vienintelis iš visų tyrimo dalyvių vartoja keiksmazodžius interviu metu. Keiksmazodis pavartojamas ir šioje pokalbio dalyje, indikuojantis stiprų santykį su kalbėjimo tema, bandoma pabrėžti esamos situacijos Lietuvoje neigiamą vertinimą, negebėjimą atliepti trans žmonių poreikių.

Informantas Nr. 7 paliečia ir kitų interviu metu truputį užsimenamą vienišumo temą. *„Ką aš atradau, tai yra labai didelė izoliacija, kai esi translytis. [...] Ir tas gabalas žmogaus, jis tampa labai vienišu. Ant tiek vienišu, kad paskui tu turi draugų, jie nori draugauti su tavimi, jie nori tau padėti, bet viskas, ką tu matai, tai, kad jie nenori, nori tau kenkti, kad jie tavęs nepriima, vis tiek turi kažkokias fobijas.*⁷¹ Pabrėžiamas patiriamos izoliacijos ir vienišumo jausmo stiprumas, kelis kartus vartojama „labai“, taip pat išskiriamas negebėjimas matyti aplinkinių geranoriškumo – „viskas, ką tu matai“, išstumiamos kitokios galimos reikšmės iš matymo lauko. Šioje informanto Nr. 7 dalyje išryškėja trans žmonių internalizuotos transfobijos elementas. Kalbama ne tik apie aplinkos veiksnius, verčiančius jaustis vienišais ir izoliuotais, tačiau ir atsiradęs nepasitikėjimas aplinka dėl turėtų skaudžių patirčių: *„buvo daug tokio visokio gniuždymo tenais, fizinis skausmas, savyje visko...“*⁷². Apie vienišumą ir izoliaciją kalba informantas Nr. 6, tik šiame interviu išryškėja kritika aplinkai, nepakantumui Lietuvoje trans žmonių atžvilgiu, sistemos negebėjimu atliepti trans asmenų poreikių: *„turėtų būti diagnozė, bet tam, kad tu galėtum gauti gydymą, kuris turėtų būti bent dalinai finansuojamas. Tiek hormonai, tiek operacijos, nes tau to reikia gyventi. Krūva mūsų yra bandę nusižudyti ar iš tikrųjų nusižudė. Tiesiog tu jautiesi vienas prieš pasaulį. Nei tos informacijos yra, nei palaikymo iš aplinkos, nei dar kažko...“*⁷³ Vėlgi atsiranda ir savižudybės tema, pabrėžiamas šios problemos mastas, vartojama „krūva mūsų“. Hormonų terapijos ir lyties patvirtinimo operacijų

⁷⁰ Informantas Nr. 6 (I6), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 4 d.

⁷¹ Informantas Nr. 7 (I7), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 14 d.

⁷² Ten pat.

⁷³ Informantas Nr. 6 (I6), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 4 d.

prieinamumas matomas kaip būtinybė, trans žmogaus išgyvenimo garantu. Negalėjimas leisti sau šių medicininių paslaugų kelia psichologinį diskomfortą, neleidžia pasiekti norimos lytinės raiškos. Tokia situacija verčia trans asmenis jaustis izoliuotais, vienišais. Informanto Nr. 6 artikuliacijoje išryškėja ir kovos elementas. Vartojama „vienas prieš pasaulį“, vartojamas prielinksnis „prieš“, indikuojantis skirtingų objektų lyginimą. Trans žmogus jaučiasi paliktas vienas naviguoti priešiškoje aplinkoje, negebančioje padėti sudėtingose situacijose atsidūrusiems translyčiams.

2. Transfobija

„tas požiūris yra toks transfobijos pilnas. Tai nežinau, sakyti, kad pokytis bus, kai kartos pasikeis irgi negali būti teisingas, jis nėra tvirtas.“⁷⁴

Atsižvelgiant į jau darbe įvardintus tyrimus apie itin žemą trans asmenų teisių užtikrinimą ir sistemine diskriminaciją Lietuvoje, neigiamą požiūrį į trans žmonių kūniškumą, pokalbiuose su trans žmonėmis galime sutikti aiškiai artikuliuojamas transfobijos apraiškas. Taikoma kritinė diskurso analizė leidžia giliau suprasti transfobišką elgesį, kurį tenka patirti trans asmenims Lietuvoje. Šiame skyriuje aptariamas Lietuvos gyventojų požiūris į trans žmones, saugumo klausimai. Aptariama interviu metu aiškiai informantų daroma skirtis tarp Vilniaus ir kitų Lietuvos vietovių. Taip pat atkreipiamas dėmesys į išsiskiriančią informantų artikuliaciją, kalbant apie transfobijos apraiškas artimoje aplinkoje.

2.1. Lietuvos gyventojų požiūris į trans asmenis

„[...] visuomenės lygiu tai yra suvokiama kaip iškrypimas, tai yra suvokiama kaip nenormalu ir atitinkamai pagal tą suvokimą yra požiūris į translyčius žmones. Sakyčiau bloga situacija.“⁷⁵

Informantai Nr. 4, kalbėdami apie socialiniame tinkle *Facebook* matytas naujienas apie 2022 m. rugpjūčio 4 d. Sveikatos apsaugos ministro A. Dulčio įsakymą, kuriuo patvirtinamas „Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) diagnostikos ir gydymo tvarkos aprašas“⁷⁶ pamini transfobiškus komentarus: „ir aš tada paskaičiau kažkokius komentarus. Atrodo, kad didelė dalis žmonių... Aišku, komentuojančių, ne apskritai, needukuoti ir nusistatę prieš“.⁷⁷ Informantai Nr. 4 atsargiai vertina transfobiškus komentarus, vartoja „atrodo“, „ne apskritai“, vengia generalizuoti. Paliekama subjektyvumo galimybė, nors iš prieš tai išlauso bei tolydaus kalbėjimo ir staigios retorikos

⁷⁴ Informantai Nr. 5 (I5), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 15 d.

⁷⁵ Informantė Nr. 3 (I3), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 26 d.

⁷⁶ Teisės aktų registras, „Dėl Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) diagnostikos ir gydymo tvarkos aprašo patvirtinimo“, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a824f0f0141711edb4cae1b158f98ea5>, žiūrėta 2022 m. gruodžio 11 d.

⁷⁷ Informantai Nr. 4 (I4), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 9 d.

pasikeitimo – daromų pauzių, abstraktaus ir į detales nelinkstamo vertinimo, pavyzdžių stokos, galima suprasti, kad kažkas lieka nutylėta. Tai būtų galima sieti su informantų Nr. 4 atsakymu, paklausus apie Lietuvoje egzistuojantį požiūrį į trans asmenis: „Gal norėtusi kažkiek sakyti, kad to požiūrio ir nelabai kažkokio yra. Jis arba labai, nežinau... Jeigu taip bandant iš šalies kažkiek žiūrėti, tai nesinorėtų krypti į kažkokių tai kraštutinumų ir sakyti, kad arba labai blogas, arba labai geras.“⁷⁸ Kalbėdami apie galimai transfobišką požiūrį informantai Nr. 4 siekia objektyvumo, bando matyti požiūrių įvairovę, kalboje vartojama „žiūrėti iš šalies“, „nesinorėtų krypti į kraštutinumus“. Visiškai kitokie motyvai atsispindi informantės Nr. 3 Lietuvoje egzistuojančio požiūrio į translytiškumą vertinime: „Nuo smurtiškai neigiamo iki absoliučios neapsišvietusios apatijos. Geriau nepakyla.“⁷⁹ N. Fairclough teigia, kad minčių, sakinių siejimas tarpusavyje gali atskleisti ideologinius momentus, loginę seką, minčių subordinaciją, įvykių priežastingumo ryšius.⁸⁰ Informantė Nr. 3 panaudoja skališkumą indikuojančius „nuo“, „iki“ ir abi šiais žodžiais siejamos reikšmės turi stipriai neigiamas konotacijas. Pasirenkamas stiprų krūvį turintis žodynas: „smurtiškai neigiamas“, „absoliuti apatija“. Galime suprasti, kad Lietuvoje egzistuojančio požiūrio vertinimas yra itin neigiamas, įvardijama skalė keliauja nuo vieno iki kito negatyvaus vertinimo ir „geriau nepakyla“⁸¹. Tokia laikysena atsispindi ir kituose informantės Nr. 3 atsakymuose: „Jeigu dar žmonės neperlipo prie to, kad gali du vyrai bučiuotis ir mylėti vienas kitą, tai toks subtilumas kaip žmogaus lytinės tapatybės nesutapimas su jo kūnu, tai yra visiškai visiškai prarastas“.⁸² Vėl tikslinga atkreipti dėmesį į loginį minčių siejimą ir pasirenkamą žodyną. Lyties disforija įvardijama kaip itin subtilus reiškinys, kuris „visiškai visiškai prarastas“, kadangi visuomenė vis dar nepriima homoseksualių vyrų santykių. Numanomas informantės visuomenės požiūrio vertinimas, kad homofobiškoje aplinkoje diskusija apie translytiškumo priėmimą ir teigiami situacijos pokyčiai yra neįmanomi.

2.2. Saugumas

„O kitas dalykas – papasakoti apie save viešai yra atsakomybė, todėl, manau, visų pirma nukenčia saugumas. Jeigu ypač įkeli nuotrauką, daugiau kažkokių asmeninių duomenų, tai automatiškai gali būti atpažintas gatvėje, gali susidurti su agresija, netgi fizine to išraiška.“⁸³

Gana transfobiška aplinka trans asmenims Lietuvoje kelia pavojų, susirūpinimą tiek fizine tiek psichologine sveikata. Nė vienas informantas nepasakojo apie patirtą susidūrimą su fizine

⁷⁸ Informantai Nr. 4 (I4), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 9 d.

⁷⁹ Informantė Nr. 3 (I3), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 26 d.

⁸⁰ Norman Fairclough, *Language and Power*, London: Longman, 1989, 129-132.

⁸¹ Informantė Nr. 3 (I3), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 26 d.

⁸² Ten pat.

⁸³ Informantas Nr. 2 (I2), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 24 d.

agresija, sukeltą transfobiškų įsitikinimų, tačiau užsimena apie jos galimybę, jautimąsi nesaugiu. Dažniau įvardijamas susirūpinimas psichologine sveikata. Informantė Nr. 3 teigia, kad: „*pakankamai pamačiau, manau, kad dabar jau net sunku kitą kartą būna ir žiūrėti, ir klausytis tomis temomis.*“⁸⁴ Nors informantė Nr. 3 aiškiai nepasako, ką pamatė pakankamai, tačiau galima nujausti, kad turima omenyje diskusijas apie translytiškumą ir transfobijos apraiškas jose. Jau anksčiau minima informantų Nr. 4 patirtis skaitant komentarus po trans bendruomenei aktualiomis naujienomis socialiniame tinkle *Facebook*, leidžia indikuoti nuovargį, patiriamas neigiamas emocijas, sunkumą susiduriant su transfobija įvairiose erdvėse. Šio tyrimo metu ieškant trans žmonių sudalyvauti giluminiuose interviu, susidurta su homofobiškais komentarais. Svarbu pažymėti, kad siūlymas sudalyvauti tyrime buvo parašytas uždaroje *Facebook* grupėje „LGBT+ friendly/LGBT+ ir draugai“, kurioje gali komentuoti tik grupės nariai. Po kelių dienų po pasidalinimo grupėje sudalyvauti tyrime pasirodė homofobiškas komentaras itin aršiu ir įžeidžiančiu žodynu, linkintis „išnykti“ visiems homoseksualiems asmenims. Dalyvavimas tyrime tampa nesaugia patirtimi, kadangi homofobiją su transfobija sieja ir patys informantai. Informantas Nr. 2 kalbėdamas apie būdus, kaip galima suprasti savo lytinę tapatybę teigia, kad: „*kelią į to atradimą užkerta homofobiška, transfobiška aplinka*“⁸⁵. Homofobijos apraiškos informantui Nr. 2 siejasi ir su galima transfobija. Taip pat neformalių pokalbių metu po interviu, kai kurie informantai pasidalino esantys homoseksualūs, todėl homofobijos ir transfobijos siejimas nebūtinai reikalingas siekiant paaikškinti nesaugią aplinką kuriančius komentarus. Interviu metu su informante Nr. 3 kalbėtasi nuotoliu *Zoom* platformoje. Informantė Nr. 3 pageidavo nejungti kameros. Išlieka galimybė, kad taip pasirinkta dėl saugumo, nenoro atskleisti savo tapatybės.

Saugumo klausimai iškyla ir kituose informantų pasisakymuose. Informantai Nr. 5 kalba apie saugumo pojūčio stoką Lietuvoje. Paklausti apie problemas, su kuriomis susiduria trans asmenys Lietuvoje, informantai Nr. 5 teigia: „*Vienas svarbiausių, man atrodo, saugumo klausimas [...] saugumą tai man labai daug dalykų sukrenta. Tas pats kaip visuomenėje būni, tas priimtinumas, man viskas į saugumo sąvoką sukrenta, ji aprėpia didžiąją dalį*“⁸⁶. Informantai Nr. 5 pabrėžia, kad saugumas yra „vienas svarbiausių klausimų“, „aprečia didžiąją dalį“. Galima suprasti, kad saugumas informantams Nr. 5 yra svarbi tema, kuri tapatinama su tolerancija, visuomenės priėmimu. Nors apie fizinį smurtą neužsimenama, trans asmenų patirtyse atsispindinčios transfobijos apraiškos, netolerancija ir nepakantumas, verčia trans žmones jaustis nesaugiai. Svarbu paminėti informanto Nr. 7 abstraktų ir epizodišką smurto paminėjimą: „*Tave skriaudė nuo mažens, tu pripratai ir dabar reikia*

⁸⁴ Informantė Nr. 3 (I3), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 26 d.

⁸⁵ Informantas Nr. 2 (I2), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 24 d.

⁸⁶ Informantai Nr. 5 (I5), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 15 d.

*truputį sumažėti, tai gaila kažkiek*⁸⁷. Pastebima, kad informantas Nr. 7 šioje vietoje nekalba I asmeniu, vartoja „tave“, tačiau leidžia suprasti apie galimas smurto apraiškas vaikystėje iš asmeninės patirties. Tokios patirtys informanto teigimu verčia trans žmones užsidaryti, „truputį sumažėti“, neatkreipti į save dėmesio, dėl egzistuojančios baimės patirti smurtą.

2.3. Vilniaus ir kitų Lietuvos vietovių skirtis

Kitų informantų atsakymuose išryškėja didmiesčio ir mažesnių gyvenviečių dichotomija. Interviu su informantu Nr. 2 tai išryškėja stipriausiai: *„Tai labai priklauso, turbūt, nuo to apie kokią vietą kalbame [...] tarkim, aš pats esu iš kaimo, kuris yra tolokai nuo Vilniaus, tai čia situacija prastoka. Tarkim, kai mano tėvai sužinojo, kad esu translytis, jie visų pirma, galbūt, pergyveno ne tiek dėl mano sveikatos ar kažkokio pasirinkimo, bet kaip reaguos kaimas. Ar jie nesulauks kažkokios agresijos, nes kaime apskritai yra daug kriminalinės veiklos, dėl ko tėvai turėjo pagrindo ir nerimauti dėl manęs. Juolab tokiuose kaimuose greitai paskalos sklinda, žmonės apskritai, bendrai žymiai neigiamesnio požiūrio negu miestuose.*“⁸⁸ Informanto Nr. 2 teigimu, transfobijos apraiškos dažniau sutinkamos kaimo vietovėse, miestuose situacija yra geresnė. Svarbus kriterijų pasirinkimas. Vilnius matomas kaip centras, kuriame yra geriausia situacija transfobijos atžvilgiu. Kalbėdamas apie gimtąjį kaimą, išskiria didelį atstumą nuo Vilniaus, tarsi paaiškindamas transfobiją. Vis dėlto situacija vertinama atsargiai, neužtikrintai, įvardijama ne kaip prasta, o „prastoka“, vartojama „turbūt“, „galbūt“. Taip pat kaimo gyventojų neigiamą požiūrį į translytiškumą vertina kaip vieną iš daugelio veiksnių tarp didelių nusikalstamos veiklos skaičių, paskalų ir tarsi savaime suprantamos tolerancijos stokos, lyginant su Vilniumi. Svarbu pažymėti, kad matomas santykinis prieštaravimas, interviu eigoje informantas Nr. 2 pripažįsta, kad su transfobiškais žmonėmis susidūrė ir Vilniuje: *„Vilniaus universitete aš neišdrįsau pasisakyti, kad esu translytis, kadangi žinojau, kad viena dėstytoja yra labai transfobiška, transfobiškų pažiūrų. Pagalvojau, kad tai galėtų atsiliepti mano akademiniam įvertinimams, netgi mano santykiams su dėstytoja, žinių gavimui ir panašiai*“⁸⁹. Būtų galima numanyti, kad informantas Nr. 2 turėjo intenciją atsiskleisti universiteto aplinkoje, vartojamas priešdėlis „iš“ kartu su žodžiu drįsti, taip pat vartojama tariamoji nuosaka „galėtų“. Veiksmožodžių modalumas pagal N. Fairclough gali nusakyti kalbančiojo subjekto galios poziciją, santykį su tuo, kam artikuliuojamas diskursas.⁹⁰ Liepiamosios nuosakos vartojimas nurodo turimą kalbančiojo autoritetą ar bandymą demonstruoti galią prieš nurodymo gavėją.

⁸⁷ Informantas Nr. 7 (I7), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 14 d.

⁸⁸ Informantas Nr. 2 (I2), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 24 d.

⁸⁹ Ten pat.

⁹⁰ Norman Fairclough, *Language and Power*, London: Longman, 1989, 126-127.

Tariamoji nuosaka gali nurodyti į svarstymą, galimybę, neužtikrintą realybės vertinimą. Informantas Nr. 2 aiškiai įvardina dėstytojos transfobiškumą vartodamas „žinojau“, „labai transfobiška“, netgi perfrazuoja į „transfobiškų pažiūrų“. Tvirtas žinojimas apie dėstytojos įsitikinimus galimai paskatina neatsisikleisti svarstant apie neužtikrintas ateities galimybes ir tokio veiksmo pasekmes.

Kitokį požiūrį į trans žmones Vilniuje išskiria ir informantas Nr. 6: „*Vilniuj tikrai yra daug geriau, nes kai gyvenau kitame mieste, tai buvo žiauriai chujovai, tikrai labai labai prastai. Vilniuj kiek teko susidurti, tai viskas yra tikrai gerai, dėl to smagu.*“⁹¹ Išreiškiamas tvirtas įsitikinimas, kad Vilniuje „tikrai yra daug geriau“, „tikrai gerai“, vartojamas ekspresyvumas ir priešastingumo aiškinimas „dėl to smagu“. Lygindamas situaciją su kitu miestu, kalbantysis vartoja keiksmažodį, dukart pabrėžia „labai“. Transfobijos apraiškos tame pačiame mieste pasimato ir informanto Nr. 6 įsidarbinimo patirtyse: „*Aš ateidavau į darbo pokalbį, iškart skersuodavo į mane, dažniausiai tu ir pasibaigdavo*“, „*antrais metais jau pavyko susirasti darbą. Bet vėlgi su tokiu kabliuku, kad pasakiau direktorei, kai darbinausi, nes buvo maža kavinė, ji iš pradžių man nieko neatsakė. Paskui pasikvietė dar į vieną darbo pokalbį, apie ką kalbėjau su kolegomis ir nieko panašaus nebūdavo su ja, ir jai buvau toks, pakankamai, kaip, žinai, egzotinis gyvūnas. Būna, kad kai žmonės sužino apie tave, jie žiūri kaip į egzotinį gyvūną.*“⁹² Iš pradžių dalindamasis sudėtingomis ir nemaloniomis situacijomis darbo pokalbiuose, ką Michel Foucault įvardija kaip nuokrypį nuo visuomenės normų, informantas Nr. 6 įvardija kaip buvimą egzotiniu gyvūnu. Tokio žodyno pasirinkimas indikuoja numanomą informanto Nr. 6 savijautą tokioje situacijoje būti nužmogintam, stebimam su susidomėjimu. Įdomu tai, kad po to išsakyta mintis jungiama išsireiškimu „būna“, naudojama tiesioginė nuosaka „žiūri“, tarsi konstatuojama, jog tai yra įprasta praktika. „*O čia Vilniuje su darbais viskas gerai. Buvau keliuose darbo pokalbiuose, darbo pokalbio gale pasakau, nes vis tiek tuo metu mano dokumentai dar buvo nekeisti ir jie sakydavo, kad viskas gerai, mums nerūpi, tiesiog mums reikia žmogaus.*“⁹³ Vėlgi pažymimas Vilniaus išskirtinumas, sakiniai jungiami „o čia“, nurodant egzistuojantį skirtumą tarp čia ir ten. Informanto Nr. 6 atsakymuose galima įžvelgti priešpriešą tarp nužmoginančios patirties, jautimosi „egzotiniu gyvūnu“, kuris yra stebimas ir žmogiškumo patvirtinimo, kurio skirtumai netrukdo: „*[...] viskas gerai, mums nerūpi, tiesiog mums reikia žmogaus.*“⁹⁴

2.4. Transfobija artimoje aplinkoje

⁹¹ Informantas Nr. 6 (I6), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 4 d.

⁹² Ten pat.

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ Ten pat.

Transfobija gali būti patiriama įvairialypiai, nuo nužmoginančių praktikų iki kitokių jos formų. Informantės Nr. 1 atsakymuose išryškėja transfobiško elgesio pateisinimas, tarsi nepriėmimas tampa savaime suprantamu reiškiniu: „*Mano tėvai nėra... Mano tėvai vis dar kreipiasi senuoju mano vardu, deadnamein 'a mane, bet dauguma mano aplinkos žmonių mane priima. Praktiškai visi mano pažįstami, draugai yra iš LGBT, jaučiuosi labai priimta. Iš tėvų pusės – nu jie deadnamein 'a mane, bet ten nėra agresijos, jie mane finansiškai palaiko, bet vis tiek nepripažįsta manęs, kaip savo dukros. Toks, net nežinau. Jie mano palaiko (tikėtina, kad respondentė norėjo pasakyti „išlaiko“ – aut. past.), aš galiu gyventi pas juos, pradėsiu studijas ir tiek. Aš norėčiau, kad mano tėvai mane priimtų, bet šiuo atveju aš tiesiog negaliu nei ant jų pykti, nei galiu džiaugtis jais. Tiesiog toks labai keistas vidurys.*“⁹⁵ Informantė Nr. 1 pavartoja svarbią sąvoką trans bendruomenei – *deadnaming* (liet. miręs vardas). Ši sąvoka paaiškina transfobišką elgesį, kai nepripažįstama trans asmens lytinė tapatybė ir kreipiamasi senuoju vardu, kuris nurodo gimimo metu priskirtą lytį. Nors tėvai iš esmės nepripažįsta informantės Nr. 1 lytinės tapatybės, nelaiko dukra ir kreipiasi vyrišku vardu, informantė to neįvardina transfobišku elgesiu. Iš vartojamo žodyno „keistas vidurys“, palyginimų „nei pykti“, „nei džiaugtis“, priešingas minčių reikšmes nurodančio jungtuko „bet“, informantė Nr. 1 tarsi bando pateisinti, sušvelninti tokį elgesį, lyg priskirti tariamam neutralumui. Kreipimasis kitos lyties vardu tampa pakenčiama sąlyga, kadangi nėra agresijos, smurto, yra finansinis išlaikymas.

Sudėtingą santykį su šeima artikuliuoja ir informantas Nr. 7: „*Dar ką aš jaučiu tarp savo giminaičių – sakoma, kad yra keturi kampai ir tą ketvirtą kampą turi laikyti kažkoks šeimos keistuolis. Tai tokiu reikia būti keistu žmogumi. Nesigauna jam kažkaip arba padarytos tokios sąlygos, kad nesigautų. Nu toks... Gal kita tema kalbam, skaudina šitie dalykai*“⁹⁶ Informantas Nr. 7 savo iniciatyva pradeda kalbėti apie santykį su šeima, atsakydamas į klausimą apie tai, koks yra požiūris Lietuvoje į translytiškumą ir trans asmenis. Vis dėlto palietus šeimos temą, nuo jos greitai atsitraukiama, leidžiama suprasti, jog ši tema talpina skaudžias patirtis. Įdomu tai, kad informantas įvardija, kad „reikia“ būti keistu, „padarytos tokios sąlygos, kad nesigautų“. Vartojamas žodynas leidžia suprasti, kad informantas yra statomas į keistuolio poziciją, nors tokiu nesijaučia. Referavimas į aplinką, reikiamybę būti keistuoliu galimai atliepia kritišką šeimos požiūrį į informanto translytiškumą, negebėjimą priimti. Tai galima suprasti ir iš kitų, epizodiškai interviu metu atsirandančių replikų apie šeimą: „*Močiutei tai yra kosmosas, ji ten labai stengiasi, bet jai vis tiek*

⁹⁵ Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

⁹⁶ Informantas Nr. 7 (I7), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 14 d.

praslysta visokie, kad čia dieve dieve“⁹⁷. Vertinamos močiutės pastangos, tačiau momentiška „praslysta“ kritika, indikuojanti bent dalinį translytiškumo nepriėmimą.

Kiek kitaip apie tėvų požiūrį į translytiškumą kalba informantai Nr. 5. Paklausti apie sutinkamus pasakojimus translytiškumo temomis televizijoje, atsakoma: „Gal iš tokių atgarsių, kurie iš mano šeimos labiau pareina, kas vėlgi yra kita situacija. Nu... Nėra jie labai draugiški, yra tokios homofobijos. Jo... Tai televizijos nežiūriu.“⁹⁸ Iš pauzių, atsargiai renkamų žodžių, galima suprasti, kad kažkas lieka nutylėta, apie transfobiją neužsimenama. Homofobija tampa vienas iš rodiklių, leidžiančių suprasti ir transfobijos matomybę. Tai patvirtina ir pokalbis po interviu su informantai Nr. 5, išreiškiamas esamas sunkumas kalbėti šia tema, indikuojantis sudėtingą santykį su tėvais. Paklausti apie požiūrį į translytiškumą Lietuvoje, informantai Nr. 5 išskiria požiūrių daugialypiškumą: „Net ne dvilypis dalykas, trys dalykai. Tas transfobiškumas, tada tie, kuriems gal net nelabai rūpi ir tie, kurie palaiko ir imasi kartu kažkokių iniciatyvų, nors jiems gal asmeniškai net nėra aktualu. Sakyčiau labai daug persipynusių tokių dalykų.“⁹⁹ Galime matyti skirtumą tarp to, kaip įvardijama transfobiška visuomenės dalis ir neutrali bei palaikanti dalis. „Tas transfobiškumas“ – transfobija įvardijama gana kategoriškai, be papildomų svarstymų ar paaiškinimų, kitų visuomenės dalių įvardijimus seka neužtikrintumas, naudojamos frazės „gal nelabai rūpi“, „gal nėra aktualu“. Galima būtų teigti, kad iš trans žmonių patirčių matoma, kad egzistuojanti transfobija Lietuvos visuomenėje artikuliuojama gana užtikrintai, įvardijama kaip savaime suprantamas reiškinys, tačiau apie esamą palaikymą ar neutralumą svarstoma atsargiau, su abejojimu. Taip pat renkamas artimoje aplinkoje nekalbėti translytiškumo temomis, siekiant išvengti konfliktų: „Mano šeima to nežino. Noriu išvengti konfliktų, nenoriu aiškintis, nenoriu.. Tiesiog, neturiu energijos tam“¹⁰⁰. Visgi transfobijos apraiškos artimoje aplinkoje įvardijamos sušvelninant, bandoma rasti pateisinimų tokiam artimųjų elgesiui, naviguoti esamoje situacijoje iš dalies prisitaikant.

3. Socialinės lyčių normos

„Jei ne moteris, tai vyras, jei ne vyras, tai moteris. Nėbėra to vidurinio taško. Tada pateikia tokį klausimą, jeigu iš moters į vyrą nori tapti, tai ar eisi į šauktinius, ar eisi į kariuomenę tarnauti.“¹⁰¹

⁹⁷ Ten pat.

⁹⁸ Informantai Nr. 5 (15), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 15 d.

⁹⁹ Ten pat.

¹⁰⁰ Ten pat.

¹⁰¹ Ten pat.

Šiame skyriuje aptariamos socialinių lyčių normų keliamos problemos trans asmenims. Teorinės J. Butler bei kitų autorių prielaidos apie socialinių normų privalomumą ir smurtiškumą, itin visuomenėje natūralizuotą binarinę lyčių sistemą leidžia dekonstruoti trans asmenų artikuliuojamas patirtis ir jas analizuoti per šias teorijoje išskiriamas kategorijas. Tokio tipo analizė padeda aiškiau suprasti specifiškai trans bendruomenėje kylančias socialinių lyčių normų keliamas problemas, pažvelgti į binarinę lyčių sistemą iš trans asmenų perspektyvos. Kritinės diskurso analizės ir nuolatinio dialogo su teorija pagalba skyriuje išskiriamos šios problemos: socialinių lyčių normų privalomumas, priverstinis atsiskleidimas, iššūkiai, kylantys suvokiant lytinę tapatybę.

3.1. Socialinių lyčių normų privalomumas

„Pasakojas trans moteris, kad ji buvo moteriškai apsirengusi, kas yra normalu, ir ji norėjo elementariai nueiti į parduotuvę ir negalėjo iš tos baimės išeiti iš mašinos, bijojo, kad į ją žiūrės ir taip toliau.“¹⁰²

Privalomos socialinės lyčių normos trans asmenims tampa viena iš didžiausių problemų, sukeliančių nesaugumo jausmą, priverčiančios justis pažeminimą, susidurti su transfobišku elgesiu. Ashley Mog pabrėžia, kad lyties rolės, socialinės normos yra privalomos, būtinos ir jų nesilaikant galima sulaukti tam tikrų pasekmių, todėl trans žmonės privalo praeiti (angl. *to pass*) kaip vyras arba moteris, siekiant pilnavertiško dalyvavimo visuomenėje.¹⁰³ Tai išsakoma ir informantės Nr. 3 interviu metu: *„Be jo, jie sunkiai, tas vadinamas passinimas, jei nebus matomi savo lyties. Ir norint būti žmogui priimtam, tai net nėra žmogaus pasirinkimas. Kaip sakyti, tai yra būtinybė, jeigu jis nori full-time (liet. pilną dieną, naudojama metafora nurodanti į pilnavertišką gyvenimą – aut.past.) gyventi.“¹⁰⁴* Kalbama apie lyties rolių atitikimo svarbą, būtinybę, tai nėra žmogaus pasirinkimas, jeigu norima jaustis pilnavertiška visuomenės dalimi. Šioje vietoje svarbi Judith Butler išskiriama lyties performatyvumo sąvoka - socialinių praktikų visuma, steigianti bei reprodukuojanti lyties normas, kurias visuomenė natūralizuoja, mato kaip duotybę.¹⁰⁵ Trans žmogui tampa privaloma būti matomu vyriškos arba moteriškos lyties ir tai kelia didelių sunkumų žmonėms, esantiems tranzicijoje arba jos net nesiekiantiems. Įdomu tai, kad informantė Nr. 3 išskiria „jei nebus matomi savo lyties“. Galima suprasti, kad faktinė lytinė tapatybė visuomenei įdomi tik sąlygiškai. Jeigu sugebama nesukelti klausimų ir tariamo pavojaus binarinei lyčių sistemai ir atrodyti taip, kaip

¹⁰² Informantė Nr. 3 (I3), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 26 d.

¹⁰³ Ashley Mog, „Threads of Commonality in Transgender and Disability Studies“, *Disability Studies in the Undergraduate Classroom*, 4 (2008).

¹⁰⁴ Informantė Nr. 3 (I3), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 26 d.

¹⁰⁵ Judith Butler, *Vargas dėl lyties: Feminizmas ir tapatybės subversija*, Kitos knygos, 2017, 24.

reikalauja dichotominė lyčių sistema, lytinė tapatybė tampa nepastebima. Lietuvos visuomenėje itin psichopotologizuotas translytiškumas tarsi tampa tik išvaizdos klausimu, jeigu tai nesukelia abejonių, įtarimo dėl žmogaus biologinės lyties. Kiti informantai, pvz. informantas Nr. 1 taip pat išskiria patirtį, kurioje pasimato binarinių lyčių normų atitikimo būtinybę: „*Sykį buvo, kad sėdžiu tiesiog stotyje ir paklausia: „atsiprašau, jūs vaikinai ar mergina?“*“.¹⁰⁶ Iš informanto Nr. 2 pasirenkamo žodyno „sėdžiu tiesiog“ būtų galima suprasti, kad pateikiamoje situacijoje nesiekama atkreipti dėmesio į save, tačiau asmens lytinė tapatybė tarsi tampa viešu interesu. Nepažįstamas žmogus jaučiasi turintis teisę sužinoti kito asmens lytį, kuris neatitinka binarinės lyčių sistemos palaikomų normų. Nors bandoma išlaikyti formalumą vartojant santykinius ryšius nurodantį žodį „atsiprašau“, tariama pagarba besikreipiant į informantą Nr. 2 „jūs“, stebėjimas, egzaminas, klausimas ir kiti Michel Foucault įvardijami visuomenės kontrolės būdai veši eilinėse situacijose intencionaliai nesiekiant socialinio kontakto.

3.2. Priverstinis atsiskleidimas

„*Ta prasme, tu tik parodai savo dokumentus ir tu save outini (liet. atsiskleidi)*“.¹⁰⁷

Lyčių normų būtinybė ypač pasimato karantino laikotarpiu Lietuvoje. Informantas Nr. 6 galimybių pasą įvardiją kaip patį didžiausią sunkumą, su kuriuo susiduria trans žmonės Lietuvoje: „*Pats baisiausias dalykas buvo G pasas. Aš buvau skiepytas, aš turėjau visus skiepus, bet tai buvo žiauriai šlykštus dalykas, nes tu negali eiti į didžiąsias parduotuves, tu negali eiti į renginius, koncertus, klubus, kavines. niekur. Tu turi rodyti galimybių pasą, jie žiūri – vardas, pavardė, tada į tavo, ir jie sako, kad čia ne tavo dokumentas. Ir tu turi kažkokiam random (liet. atsitiktiniam) pardavėjui, random žmogui rodyti kas... Yra buvę labai daug šlykščių situacijų, kai aš tiesiog norėjau nueiti į parduotuvę ir prisikabino prie manęs. [...] Šitas dalykas žiauriai suėdė psichologiškai. Ta prasme, tu esi paskiepytas, viskas yra gerai, bet tu vis tiek niekur negali eiti ir tas kelia didelį stresą.*“¹⁰⁸ Informantas Nr. 6 gausiai perfrazuoja: „buvau skiepytas“, „turėjau visu skiepus“, „tu esi paskiepytas“, „viskas yra gerai“, numanomas tvirtas įsitikinimas, jog veikiama pagal karantino metu nustatytas taisykles, tačiau sistema to nepripažįsta. Tiek tiesioginis įvardijimas, tiek pasirinktas ekspresyvus ir išraiškingas žodynas: „pats baisiausias dalykas“, „žiauriai šlykštus dalykas“, „prisikabino prie manęs“, indikuoja itin nemalonus informanto Nr. 6 patirtis karantino metu įvestų ribojimų laikotarpiu Lietuvoje. Taip pat šiose informanto Nr. 6 patirtyse išryškėja ir kita problema, kurią būtų galima sieti su binarinių lyčių normų privalomumu – priverstinis atsiskleidimas.

¹⁰⁶ Informantas Nr. 2 (I2), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 24 d.

¹⁰⁷ Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

¹⁰⁸ Informantas Nr. 6 (I6), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 4 d.

Dokumente įrašyto vardo ir pavardės, lyties žymens nesutapimas su matoma lyties raiška kelia klausimus dėl dokumento tikrojo savininko. Asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą rodantis žmogus neatitinka numanomų bei tikėtinų dokumente matomos lyties socialinių normų, todėl yra verčiamas atsiskleisti. Atsiskleidimo momentas LGBT+ bendruomenėje yra vienas iš jautriausių klausimų, keliantis galimo nesaugumo, nepritapimo, nesupratimo jausmą. Šis procesas dažnai įtraukia tik artimos aplinkos žmones, šeimos narius, draugus, kolegas, kurio metu pripažįstamas jaučiamas homoseksualumas, lytinė tapatybė, nesutampanti su esančiomis socialinėmis normomis.¹⁰⁹

Iš informanto Nr. 6 patirties išryškėja, kad prievartinis atsiskleidimas tapo kasdienių praktikų dalimi. Informantė Nr. 3 įvardija lyčių normų laikymosi būtinybę per lytinės tapatybės ir kūno skirtumą: „*Tas disonansas tarp lytinės tapatybės ir kūno, jis itin pasunkina dalykus [...] Aš atėjau pinigų išsiimti, aš neatėjau savo lytinės tapatybės įrodyti.*“¹¹⁰ Šios informantės patirtis kiek skirtinga. Įvardijama jaučiama lyties disforija, lytinė tapatybė priskiriama moteriškai lyčiai, naudojamas moteriškas vardas, tačiau dėl vėliau interviu paašikėjančių priežasčių paaškinama, kad ilgalaikių kūno pokyčių nėra siekiama. Šiuo atveju nesutampa Judith Butler aprašoma socialinė ir biologinė lytis, tačiau įvardijamas atvirkštinis procesas. Informantė Nr. 3 eidama į banką išsiimti pinigų prisitaiko prie sistemos ir joje užregistruoto vyriško vardo, nesiekia performinti moters socialinės lyties, kad nereikėtų atsiskleisti, aiškinti nepažįstamam žmogui apie asmenines translytiškumo patirtis, jaučiamą lyties disforiją, tačiau save laiko ir jaučiasi moterimi.

Priverstinį atsiskleidimą įprastose situacijose įvardija ir informantė Nr. 1: „*Dabar neseniai įvedė, kad galima pasikeisti savo vardą ir pavardę į moteriška arba vyrišką, kaip norima. Bet vis tiek, tarkim rašytų moteriškas vardas, pavardė, bet vyriška lytis. Nu, mano manymu, tai yra šiek tiek labai jau... Ta prasme, tu tik parodai savo dokumentus ir tu save outini (liet. atsiskleidi). Savo darbdaviui save outini, visiems kitiems, man tai, nežinau... [...] bet iš esmės, gyvenimiškai, jeigu man reikėtų pasikeisti tik vardą ir pavardę, aš vis tiek jausčiausi nemaloniai.*“¹¹¹ Informantė Nr. 1 2021 m. gruodžio 31 d. Teisingumo ministrės E. Dobrowolska pasirašytą įsakymą, kuriuo įtvirtintos naujos vardo ir pavardės keitimo taisyklės,¹¹² vertina kritiškai. Nors bandoma išvelgti įsakyme numatytų pasikeitusios tvarkos pliusų, kurie interviu eigoje yra išvardijami, sakiniai jungiami su priešingų minčių jungtuku „bet“, kelis kartus vartojama „vis tiek“, kas indikuoja informantės Nr. 1 neigiamą vertinimą. Vartojama tariamoji nuosaka „jeigu man reikėtų“, nurodančią į pasvarstymus,

¹⁰⁹ Stacey M. Brumbaugh-Johnson, Kathleen E. Hull, „Coming Out as Transgender: Navigating the Social Implications of a Transgender Identity“, *Journal of Homosexuality*, 66, 8, (2019), 1149.

¹¹⁰ Informantė Nr. 3 (I3), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 26 d.

¹¹¹ Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

¹¹² LR teisingumo ministerija, „Gerės translyčių asmenų teisinė padėtis“, <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/geres-translyciu-asmenu-teisine-padetis>, žiūrėta 2022 m. gruodžio 11 d.

galimą būtinybę, tačiau kritiškas vertinimas išlieka. Išryškėja lyčių normų privalomumas per vardo ir lyties žymens nesutapimą. Šis neatitikimas visuomenėje kelia grėsmę binarinei lyčių sampratai. Translytiškumas matomas kaip nenatūralus, nukrypstantis nuo normos, todėl netinkamas sistemai ir grėsmingas nusistovėjusioms praktikoms. G. Deleuze teigia, jog disciplinarinę visuomenę keičia kontrolės visuomenė, o individą – dividas.¹¹³ Individas nebėra visiškai priklausomas nuo paskirstymo erdvėje, kurioje veikia skirtingos kūno disciplinavimo praktikos, tačiau jis tampa priklausomas nuo apie jį kaupiamos informacijos. Kontrolės visuomenė priverčia paklusti, kurdama galimybes sistemoje. Ji suteikia arba atima tam tikrus pasirinkimus, lygindama kaupiamą informaciją su nustatytais kriterijais. Tai atsispindi informantės Nr. 1 susidūrimuose su medicinine sistema: „*Kas man buvo, tai tiesiog esveikatos sistemoje buvo pasirodęs mano senas vardas ir pavardė. Nors aš pasikeitusi jau esu, bet buvo pasirodęs mano senas vardas ir pavardė ir registratūroje mato tai, ir tas tonas į klientą, į pacientą, jis taip visiškai kardinaliai pasikeičia. Žymiai šaltesnis, šiurkštesnis tonas yra.*“¹¹⁴ Pasirenkamas žodynas, nurodantis galios santykius – „pacientas“, „klientas“, išreiškiama tikėtina pagarba tokioje situacijoje, tačiau jos nesulaukiama. Informantė Nr. 1 įvardija „kardinalų“ tono pasikeitimą bendraujant su ja registratūroje, parenka ekspresyvumo reikšmes turinčius žodžius „šaltesnis“, „šiurkštesnis“. Gimimo metu priskirtos biologinės lyties nesutapimas su vardu sistemoje bei matoma žmogaus lytinės tapatybės raiška automatiškai net ne priverčia asmenį atsiskleisti, pati sistema, sistemoje kaupiamą informaciją jį atskleidžia.

Tai pasidaro ypač aktualu siejant trans žmonių patirtis su valstybės praktikomis, ypač akylą socialinių lyčių normų stebėjimą, dokumentų, vardo keitimo, lyties žymens keitimo kontrolę. Įdomu tai, kad Michel Foucault išskiria, kad valdžios formos atidžiai ir smalsiai dalyvauja, veikia tyrimų ir primygtinio sekimo būdu, ištraukia prisipažinimus, paslapčių išsipasakojimus bei atsirandanti individo malonumą šioms valdžioms formoms nepaklusti.¹¹⁵ Sistema priverčia trans žmogų prisipažinti, išsipasakoti, naudodama kontrolės praktikas, kaupiamą informaciją nepaisant to, ar žmogus tai nori padaryti. Svarbus momentas – atsirandantis malonumas nepaklusti valdžios formoms. Tai pasimato informanto Nr. 6 patirtyje, pasikeitus dokumentus: „*Aš dabar pasikeičiau dokumentus, pagaliau, labai neseniai, tai vau [...] Manęs niekas nestabdo, man niekam daugiau neberekės gyvenime nei aiškintis, nei pasakoti, nebent aš pats to norėsiu.*“¹¹⁶ Būtų galima teigti, jog nepaklusnumas šiuo atveju yra dalinis, neišlipantis iš sistemos ribų – pasikeičiami dokumentai, kurie anksčiau kėlė klausimus dėl žmogaus lytinės tapatybės ir grėsmę visuomenėje stipriai natūralizuotai

¹¹³ Gilles Deleuze, „Postscript on the Societies of Control“, *JSTOR*, 59 (1992), 3-7.

¹¹⁴ Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

¹¹⁵ Michel Foucault, *Seksualumo istorija*, Vaga, 1999, 38.

¹¹⁶ Informantas Nr. 6 (I6), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 4 d.

binarinei lyčių sistemai. Vis dėlto galima išvelgti įgalinimo momentą, savotišką pasipriešinimą priverstiniam atsiskleidimui. Informantas Nr. 6 jaučiasi nebeprisitaikantis sistemai, galintis veikti pagal savo taisykles ir atskleisti translytiškumą tik tada, kai to pats nori, priimdamas binarinės lyčių sistemos taisykles.

3.3. Lytinės tapatybės suvokimas

Svarbu pažymėti, kad trans žmonių pasidalintose patirtyse išryškėja lytinės tapatybės suvokimas dar ankstyvame amžiuje. Informantė Nr. 1 teigia: „žinojimas, kad esu kitos lyties jau buvo nuo labai mažo amžiaus. Kiek prisimenu aštuonerių metų, kada jau buvau tokia, o užtikrinta labiau buvau dvylikos, keturiolikos metų, bet dar buvo toks tarpas, kur aš tiesiog, toks buvo kaip šokas, iš tikrųjų...“¹¹⁷. Nors informantės Nr. 1 lyties tapatybės suvokimas atsirado dar ankstyvame amžiuje, informantė tai supratusi, jaučiasi sutrikusi. Lyties disforija tampa sunkiai suprantama, visuomenėje egzistuojančios socialinės lyčių normos apsunkina bandymą eksperimentuoti su lyties raiška. Tai atsispindi informanto Nr. 6 atsakymuose. Kaip ir informantė Nr. 1, informantas Nr. 6 suvokė esantis kitos lyties dar vaikystėje, tačiau buvo supažindintas su socialinėmis lyties normomis dar ankstyvame amžiuje: „Kad aš esu vyriškos lyties, aš tą žinojau dar eidamas į darželį, bet, kadangi, tėvai pasakė, kad esu mergaitė, tu rengsiesi va šitaip, elgsiesi šitaip. Aš tada galvojau okey, turbūt aš tuo ir esu nors visą tą laiką jaučiausi, kai augau, labai nekomfortabiliai, labai užsisklendęs.“¹¹⁸ Kalbėdamas apie jautimąsi vyriškos lyties, informantas Nr. 6 vartoja tiesioginę nuosaką, kas pagal Fairclough galimai indikuoja užtikrintumą, fakto konstatavimą.¹¹⁹ Lytinė tapatybė buvo suvokta dar vaikystėje, tačiau aplinkos, šiuo atveju – tėvų – reikalavimas paklusti lyties normoms, ką informantas Nr. 6 įvardija liepiamąja nuosaka, verčia jaustis nekomfortabiliai, nesuprastu. Šioje patirtyje atsispindi tai, apie ką kalba Judith Butler: „socialinės lyties normos esti smurtinės [...] sunku šį smurtą išvilkti į dienos šviesą - juk socialinė lytis buvo tokia savaime suprantama, o tuo pat metu ir taip žiauriai reguliuojama“.¹²⁰ Iš pirmo žvilgsnio tėvų noras paaiškinti vaikui kaip tinkama elgtis ar rengtis mergaitei neturi jokio intencionalaus smurto, tačiau Judith Butler pačias socialines lyties normas įvardina smurtinėmis. Būtinybė atitikti mergaitės įvaizdį, *performinti* mergaitės socialinę lytį informantui Nr. 6 sukelia itin nemalonius jausmus, augant priverčia jaustis „labai“ nekomfortabiliai. Tiek informanto Nr. 6 patirtys, tiek vartojamas žodynas, pasirenkama retorika atspindi Judith Butler aprašomą socialinių lyčių normų smurtiškumą.

¹¹⁷ Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

¹¹⁸ Informantas Nr. 6 (I6), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 4 d.

¹¹⁹ Norman Fairclough, *Language and Power*, London: Longman, 1989, 126-127.

¹²⁰ Judith Butler, *Vargos dėl lyties: Feminizmas ir tapatybės subversija*, Kitos knygos, 2017, 24.

4. Informacija apie trans žmones

„<...> atrodo, trans žmonių Lietuvoje iš viso nėra, tokios komunikacijos [apie translytiškumą – aut. past.] Lietuvoje nėra ir nebuvo išvis.“¹²¹

Šiame skyriuje atsiskleidžia kaip trans asmenys vertina sutinkamą informaciją apie translytiškumą Lietuvoje, trans žmonių reprezentaciją medijose. Aptariamoms informantų išsakomos trans bendruomenės reprezentacijos problemos, pačios reprezentacijos svarba. Atkreipiamas dėmesys į informacijos dalinimąsi socialiniuose tinkluose, šios informacijos specifiškumą bei svarbą kaip galimą trans bendruomenę Lietuvoje buriantį ir vienijantį elementą.

4.1. Reprerentacija

„Prisimenu savo pačią pirmąją patirtį, kuri, iš tikrųjų, ir buvo lūžis toks. [...] Ten buvo toks pakankamai atviras interviu, ten daug buvo kalbama apie translytiškumo bruožus kažkokius ir panašiai. Aš tada skaičiau ir mintyse varnelės tokios klik klik klik, atrodo, viskas tinka.“¹²²

Reprerentacijos stoka, apskritai, itin mažas trans asmenų matomumas medijose kuria iliuziją, kad trans žmonės Lietuvoje neegzistuoja. Itin retai sutinkami pasakojimai apie translytiškumą, trans asmenų patirtis visuomenei neleidžia susipažinti su translytiškumu ir mažinti egzistuojančios stigmos. Informantė Nr. 1 paklausta apie trans žmonių įvaizdžius lietuviškose medijose teigia: „Ne, būtent lietuviškose tai ne ne ne. Iš esmės visa ta medija tais laikais buvo, tipo, translytės merginos, būtent buvo reprerentuojamos kaip prostitutės, sekso darbuotojos arba vyrai, persirengę moterų rūbais“¹²³ Informantė Nr. 1 tvirtai teigia, kelis kartus pakartodama „ne“, kad Lietuvoje nėra trans žmonių reprerentacijos. Kalbant apie medijas apskritai, išskiriami neigiami translytiškumo įvaizdžiai, steigiantys ir reprodukuojantys stigmatizuojantį požiūrį į trans asmenis. Kalbant apie visuomenės daliai nepriimtinas seksualines praktikas, reprerentacija medijose gali prisidėti prie jų normalizavimo, tačiau ir toliau skatinamas jų patologizavimas.¹²⁴ Tai siejasi su informantės Nr. 1 translyčių moterų reprerentacija ir tokios reprerentacijos siejimas su kitomis visuomenėje nepriimtinomis praktikomis: prostitucija bei lyties socialinių normų nepaisymas dėvint įprastai kitai lyčiai priskiriamus rūbus.

¹²¹ Informantai Nr. 4 (I4), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 9 d.

¹²² Informantas Nr. 2 (I2), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 24 d.

¹²³ Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

¹²⁴ Kai Lin, The medicalization and de-medicalization of kink: Shifting contexts of sexual politics, *Sexualities*, 20, 3, (2017), 304.

Informantai Nr. 4 teigia, kad reprezentacija yra ypač svarbi: „*Reprezentacija. Patys pirmi žingsniai – reprezentacija, labai svarbūs ir kertiniai [...]Tie pirmi žmonės, kurie bus vaizduojami kaip tam tikros demografijos dalis, jie bus patys pirmi pavyzdžiai*“¹²⁵ Vartojamas informantų Nr. 4 žodynas tik patvirtina informantų įsitikinimą, kad reprezentacija yra svarbi ir kuria visuomenėje tam tikros žmonių grupės įvaizdžius. Tyrimai rodo, kad medijos gali padėti trans žmonėms rasti informaciją, susipažinti su trans tapatybėmis ir suprasti savo tapatybę, nesijausti vienišais.¹²⁶ Medijose kuriami trans žmonių įvaizdžiai trans asmenims gali tapti tapatinimosi šaltiniu, taip save suvokiant kaip bendruomenės dalį. Pasidaro svarbu ne tik tai, kaip trans žmonės medijose yra reprezentuojami, bet ir kas juos reprezentuoja. Informantai Nr. 4 išskiria kokią reprezentaciją norėtų matyti: „*Norėtusi, kad tas turinys būtų kuriamas lygiai toks pat, kad tai nebūtų cis, kalbantis apie trans žmones, nes tai labai tada vienpusiška atrodo. Tada kalba apie juos, o norėtusi, kad trans žmonės kabėtų apie save ir vieni kitus.*“¹²⁷ Vartojama tariamoji nuosaka išreiškia informantų Nr. 4 lūkestį, norą matyti kitokią trans žmonių reprezentaciją Lietuvoje, kitokį turinį, kurį kurtų patys trans asmenys. Informantas Nr. 6 teigia, kad: „*Galėtų būti daugiau kažko viešai, ar tai mini laidų, ar podcastų, ar dar kažko su mumis.*“¹²⁸ Dažnai informantų išsakomos mintys apie trans žmonių reprezentacijos stoką lietuviškose medijose leidžia suprasti, kad trans asmenys mato tame galimą potencialą ir naudą jų bendruomenei. John Fiske teigimu, populiariosios kultūros produktai yra kuriami ir vartojami socialinės subordinacijos sąlygomis,¹²⁹ todėl neišvengiamai veikia galios santykius visuomenėje, vadinasi - talpina potencialą juos keisti ar toliau reprodukuoti. Tai gali įgalinti subordinuotas grupes veikti, priešintis nusistovėjusioms normoms, keisti vyraujančią diskursą, steigiantį tos grupės subordinaciją. Kultūros produkto interpretuotos reikšmės gali tapti įrankiu, skatinančiu burtis bendraminčius, įgalinančiu keisti galios santykius visuomenėje, taip siekiant įvairių visuomenės grupių emancipacijos. Kaip ir patys informantai įžvelgia, didesnė trans asmenų reprezentacija, ypač populiariojoje kultūroje, gali padėti keisti esamus galios santykius ir jį palaikančią diskursą, normalizuoti ir depatologizuoti translytiškumą.

4.2. Informacijos stoka

¹²⁵ Informantai Nr. 4 (I4), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 9 d.

¹²⁶ Andre Cavalcante, *Struggling for Ordinary: Media and Transgender Belonging in Everyday Life*, New York: New York University Press, 2018, 5.

¹²⁷ Informantai Nr. 4 (I4), interviu su autoriumi, Vilnius, lapkričio 9 d.

¹²⁸ Informantas Nr. 6 (I6), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 4 d.

¹²⁹ John Fiske, *Understanding Popular Culture*. Routledge 1989, 159

„Kiek prisimenu aštuonerių metų, kada jau buvau tokia, o užtikrinta labiau buvau dvylikos, keturiolikos metų, bet dar buvo toks tarpas, kur aš tiesiog, toks buvo kaip šokas, iš tikrųjų, nes aš nežinojau nei kur kreiptis, nei ką... Nieko nebuvo Lietuvoj, jokių resursų.“¹³⁰

Trans Rights Map Europe and Central Asia 2022 m. duomenimis, iš 30 išskirtų su lytine tapatybe susijusių sričių, Lietuva užtikrina žmogaus teisių apsaugą tik 3-ose.¹³¹ Valstybė, negalėdama pasiūlyti trans asmenims reikalingų paslaugų, nesiekdama didesnės tolerancijos ir trans žmonių gyvenimo kokybės pagerėjimo, skiria mažai dėmesio tiek visuomenės, tiek trans žmonių, švietimui apie translytiškumą, medicininių paslaugų prieinamumą ir kitas trans bendruomenei aktualias problemas. Lietuvoje su tuo susiduriami trans asmenys, informacijos trūkumą įvardina kaip vieną iš problemų, paliečiančių tiek visuomenės menkas žinias apie translytiškumą, tiek pačiai trans bendruomenei kylančius sunkumus apie dokumentų keitimo, medicinos paslaugas. „Anksčiau nieko, nieko nebuvo, arba bent jau aš neradau, bet nieko nebuvo... Buvo galima rasti nebent asmeniškai žmonių klausiant per kokias LGBT grupes, bet apskritai nieko nebuvo Lietuvoje [...] Tai visiškai tokioj nežinioj buvau iki pat paauglystės ir reikėjo tiesiog laukti kol kažkas atsiras.“¹³² Informantė Nr. 1 įvardija kelis kartus, kad nebuvo „nieko“. Kiek suabejojusi savo teiginiu, perkelia atsakomybę sau, kalba I asmeniu ir teigia, kad nerado informacijos, tačiau vėl kalba nuasmeninama ir konstatuojamas faktas naudojant kontrastingų minčių jungtuką „bet“, kad „nieko nebuvo. Pagal Norman Fairclough subjekto ir objekto veikimas gali parodyti tam tikras ideologines reikšmes kalboje. Pasirinkimas išsireikšti kai veikia objektas ir sakinytis yra supasyvinamas, nuasmeninama atsakomybė, gali žymėti kalbančiojo realybės suvokime savaime suprantamą reiškinių ar intencionalų bandymą nuslėpti subjekto atsakomybę.¹³³ Šiuo atveju būtų galima manyti, kad informantė Nr. 1 išreiškia savaime suprantamą reiškinių – informacijos nebuvimą apie translytiškumą Lietuvoje. Tokia patirtis informantei Nr. 1 sukelia nerimą, nežinios jausmą, kadangi jaučiama lyties disforija prieinamuose informacijos šaltiniuose nepaaiškinama, nesuprantama kas vyksta. Informantė Nr. 3 taip pat įvardija informacijos apie translytiškumą keliamas problemas suvokiant savo lytinę tapatybę: „Pateikti, kaip trans žmonės, kurie jau save išsiaiškino, jautėsi prieš, jautėsi per, jaučiasi po. Reikia suteikti kiek įmanoma daugiau informacijos, kas tai yra, kad tai nėra iškrypimas kažkoks, kad tai yra tiesiog žmogaus patirties variacija.“¹³⁴ Informantės Nr. 3 retorikoje galima matyti užtikrintas įsitikinimas, vartojant tiesioginę nuosaką, kad „reikia suteikti“ kuo daugiau informacijos apie trans žmonių

¹³⁰ Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

¹³¹ Trans Rights Map Europe and Central Asia, <https://transrightsmap.tgeu.org/home/>, žiūrėta 2022 gruodžio 10 d.

¹³² Informantė Nr. 1 (I1), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 19 d.

¹³³ Norman Fairclough, *Language and Power*, London: Longman, 1989, 122

¹³⁴ Informantė Nr. 3 (I3), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 26 d.

tranzicijos patirtis, normalizuoti lyties disforiją. Vėl susiduriama su trans kūno patologizavimu, kurį Michel Foucault įvardija perversijų įdiegimu.¹³⁵ Informacijos trūkumas apie translytiškumą ir toliau steigia bei reprodukuoja medikalizuotą diskursą apie trans žmones, apsunkena trans asmenų pilnavertį dalyvavimą visuomenėje.

Lygindamas informacijos prieinamumą, apskritai, informacijos apie translytiškumą egzistavimą Lietuvoje ir užsienyje, informantas Nr. 6 teigia: „*Va šaltinių užsienyje yra pilna, tikrai. Lietuvoje, jeigu tu esi šviežias, tu nežinai kur kreiptis, nes informacijos yra lygiai nulis. Tu turi tiesiog jungtis į grupes, knistis per visus postus ir ieškoti informacijos, arba žmogus iš žmogaus. Bet šiaip informacijos, realiai patikimos, visiškai nėra...*“¹³⁶ Kategoriškai teigiama apie informacijos gausą Anglijoje, informacijos kiekis Lietuvoje įgyja skaitinę reikšmę – 0, vėliau perfrazuojama, kad patikimos informacijos visiškai nėra.

4.3. Informacijos dalinimasis socialiniuose tinkluose

„*jeigu tu esi šviežias, tu nežinai kur kreiptis, nes informacijos yra lygiai nulis. Tu turi tiesiog jungtis į grupes, knistis per visus postus ir ieškoti informacijos, arba žmogus iš žmogaus.*“¹³⁷

Tyrimai rodo, kad vienas iš būdų trans asmenims ieškoti informacijos, paramos ir palaikymo yra socialiniai tinklai.¹³⁸ Socialiniai tinklai dažnu atveju tampa informacijos apie medicines praktikas šaltiniu, padedančiu spręsti logistines problemas, paskatinančiu pradėti tranziciją.¹³⁹ Dalinimąsi medicinos logistine informacija socialiniuose tinkluose pastebime informantų pasisakymuose: „*Mes praktiškai sudarinėjame sąrašus žmonių, kurie yra ir išmanantys, ir draugiški translyčiams*“¹⁴⁰, „*Gal reiktų kažkaip remti tokius žmones, iniciatyvas kažkokias remti, netgi žmones, kurie sistematizuoja visą informaciją. Aš bandžiau surašyti visus žinomus medikus, kurie mums padeda, ar teisininkus, ar organizacijas.*“¹⁴¹ Tokiu būdu socialiniai tinklai padeda trans žmonėms dalintis bei sužinoti reikalingą informaciją, kurią dažnu atveju surenka ir susistemina patys trans asmenys. Šioje vietoje svarbu paminėti jau anksčiau aptartą nelegaliai gaunamų hormonų vartojimą. J. Juškaitė pastebi, kad informacijos keitimasis apie nelegalias praktikas yra vienas iš elementų, kuriančių ir vienijančių trans bendruomenę Lietuvoje, nors patys trans asmenys nelaiko

¹³⁵ Michel Foucault, *Seksualumo istorija*, Vilnius: Vaga, 1999, 37.

¹³⁶ Informantas Nr. 6 (I6), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 4 d.

¹³⁷ Ten pat.

¹³⁸ Ellen Selkie et al. "Transgender adolescents' uses of social media for social support." *Journal of Adolescent Health* 66, 3, (2020): 275-280.

¹³⁹ Ten pat.

¹⁴⁰ Informantas Nr. 2 (I2), interviu su autoriumi, Vilnius, spalio 24 d.

¹⁴¹ Informantas Nr. 7 (I7), interviu su autoriumi, Vilnius, gruodžio 14 d.

savęs bendruomenės dalimi.¹⁴² Dalinimasis informacija, kuri nėra lengvai ir viešai prieinama ir dažniausiai cirkuliuoja uždaroje socialinių tinklų grupėse, kuria ryšius tarp trans žmonių Lietuvoje. Sunkiai prieinamos informacijos dalinimosi praktikos vienija trans bendruomenę, nors trans žmonės nebūtinai jaučiasi tokios bendruomenės dalimi.

Tiek informanto Nr. 6, tiek ir kitų trans asmenų interviu pasimato socialinių tinklų, ypač *Facebook* uždarų grupių svarba. *Facebook* uždaros grupės tampa pagrindiniais informacijos šaltiniais, informacija perduodama iš lūpų į lūpas. Informantė Nr. 1 įvardija ir daugiau platformų, kurių pagalba trans žmonės Lietuvoje gali keistis informacija: „Šiuo metu, dabar yra *Discord* grupės, yra *Facebook* grupės, *nonprofit* (liet. ne pelno siekianti organizacija) organizacija „*Trans Autonomija*““. Informantės Nr. 1 įvardijami socialiniai tinklai *Discord* ir *Facebook* bei organizacija „*Trans autonomija*“ yra pagrindiniai ir vieninteliai šaltiniai, kuriais buvo bandoma pasiekti trans žmones Lietuvoje sudalyvauti atliekamame tyrime. Itin apsunkintas prieinamumas, leidžia daryti prielaidas, jog trans žmonės viešumoje yra tarsi nematomi, informacija dalinamasi slapta. Vis dėlto virtuali erdvė įgalina trans žmones kalbėti jiems aktualiomis ir svarbiomis temomis, keistis reikalinga informacija. Tokio veikimo paralelių galima rasti trans bendruomenės būrimąsi virtualioje erdvėje lyginant su visuomenės daliai nepriimtinių seksualinių santykių praktikuojančių žmonių veikimu internetinėje erdvėje. Internetinė erdvė įgalina žmones dalyvauti bendruomenės veikloje reikalaujama labai mažų kaštų, taip pat virtuali erdvė suteikia galimybę veikti anonimiškai, neatskleidžiant savo tapatybės ir informacijos apie privatų gyvenimą.¹⁴³ Toks veikimo principas pastebimas neseniai įsikūrusios asociacijos „*Trans Autonomija*“ veikloje. Asociacija daug veiklos vykdo socialiniuose tinkluose, apskritai, virtualioje erdvėje, turi uždaras grupes, kuriose dalinasi informacija. Tyrimo duomenų rinkimo metu iš neformalių pokalbių su informantais paaiškėjo, kad asociacijos uždaroje grupėse dalinamasi politinėmis pažiūromis, tariamasi kaip reaguoti, kokią terminologiją vartoti vienu ar kitu trans bendruomenei aktualiu klausimu. Vieno iš interviu metu informantė pastebėjo, kad derėtų vartoti sąvoką „lyties patvirtinimo operacijos“, ne „lyties keitimo operacijos“. Iš kitų pokalbių su informantais paaiškėjo, kad po daryto interviu informantė uždavė šį klausimą uždaroje grupėje, kaip sąvoką „lyties keitimo operacija“ vertina kiti trans bendruomenės nariai. Toks veikimo būdas rodo ne tik informacijos dalinimosi svarbą socialiniuose tinkluose, tačiau ir bendruomenės diskusijas aktualiais klausimais, turimą platformą reikšti poziciją, bandymą rasti sąlyčio taškus, kurie turi potencialo konsoliduoti trans žmonių bendruomenę Lietuvoje.

¹⁴² Juratė Juškaitė, „*Transgender People in Lithuania or An Ethnography of Illegal Community*“, (Magistro darbas, Central European University, 2017), 62.

¹⁴³ Kai Lin, The medicalization and de-medicalization of kink: Shifting contexts of sexual politics, *Sexualities*, 20, 3, (2017), 311.

Išvados

Šiuo magistro darbu siekta išgristi trans asmenų patirtis. Trans žmonių istorijos ir didesnis matomumas gali turėti įtakos nusistovėjusiems galios santykiams visuomenėje, pozityviai prisidėti prie mažėjančios translytiškumo stigmatos. Šiuo darbu trans asmenims Lietuvoje buvo suteikta galimybė artikuliuoti savas patirtis pusiau struktūruotų giluminių interviu metu. Visuomenės, kūno kontrolės bei socialinių lyčių normų teorinės prielaidos suteikė atitinkamą priegai, padėjusią sieti trans asmenų artikuliuojamas patirtis ir jose veikiančius galios santykius. Taikant kritinę diskurso analizę atkreiptas dėmesys ne tik į įvardijamus sunkumus, su kuriais susiduria trans asmenys Lietuvoje, bet ir į tai, kaip sunkumai yra artikuliuojami. Tai leido geriau suprasti trans bendruomenės problemų specifiškumą Lietuvoje, įkontekstinti išsakomas asmenines patirtis, sieti asmenines patirtis su socialine tikrove.

Pirma, trans asmenys gausiai išskiria medicinos sistemos trūkumus. Interviu metu artikuliuojama medikų nekompetencijos tema, menkos žinios apie translytiškumą ir negebėjimą suteikti tinkamų medicininių paslaugų. Trans asmenys jaučiasi turėdami kokybiškesnes žinias už medicinos darbuotojus, tačiau susiduriama su ekspertinio žinojimo steigiamais galios santykiais. Artikuliuojamose patirtyse išryškėja medicininės sistemos negebėjimas atliepti trans asmenų poreikių, trans asmenims tenkanti didelė finansinė našta dėl itin komplikuo to medicininių paslaugų prieinamumo. Dažnu atveju imamasi savarankiško medicininių preparatų vartojimo, kitų nelegalių medicininių praktikų. Visa tai turi pasekmių psichologinei trans žmonių sveikatai, kurią išryškina plačiai paplitusi savižudybių problema trans bendruomenėje.

Antra, Lietuvoje trans asmenys susiduria su įvairiomis transfobijos apraiškomis. Trans asmenys įvardija itin mažas Lietuvos visuomenės žinias apie translytiškumą, peraugantį į nepakantumą trans asmenims. Diskusijos viešojoje erdvėje, ypač komentarai socialiniuose tinkluose, trans asmenims kelia neigiamas emocijas, indikuoja translytiškumo nesuvokimą visuomenėje, translytiškumo stigmatizaciją. Aiškiai daroma skirtis tarp Vilniaus ir kitų Lietuvos vietovių, Vilnius įvardijamas kaip tolerantiškesnis miestas. Vis dėlto ir Vilniuje keliama saugumo problema. Įvairios transfobijos apraiškos tiek fiziniame pasaulyje tiek virtualioje erdvėje neleidžia trans asmenims jaustis saugiai. Saugumas tampa vienas iš aspektų, lemiančių trans žmonių bandymą išlikti ir naviguoti sistemoje. Taip pat išryškėja transfobijos specifiškumas artimoje aplinkoje. Dažnu atveju trans asmenys yra linkę pateisinti šeimos narius, giminaičius, vartoja situacijas švelninantį žodyną ir bando naviguoti transfobiškoje aplinkoje nesukeldami konflikto.

Trečia, artikuluojamose trans asmenų patirtyse išryškėja socialinių lyčių normų keliami iššūkiai. Trans žmonės jaučia didelį spaudimą atitikti visuomenėje nusistovėjusius vyro ir moters įvaizdžius, savo lyties raiška nekelti grėsmės visuomenėje stipriai natūralizuotai binarinei lyčių sistemai. Dėl to trans žmonės kasdienėse situacijose susiduria su priverstiniu atsiskleidimu. Nors trans asmenys suvokia esantys translyčiai ar turintys kitokią lytinę tapatybę, nei didžiojoje dalyje visuomenės yra įprasta, dar vaikystėje, jau mažo amžiaus yra supažindinami su socialinėmis lyties normomis. Trans asmenų patirtyse išryškėja, kad supažindinimas su socialinėmis lyčių normomis dar mažame amžiuje apriboja galimybes geriau suprasti ir eksperimentuoti su lyties raiška.

Ketvirta, atkreipiamas dėmesys į informaciją trans bendruomenei aktualiais klausimais viešojoje erdvėje. Trans žmonių reprezentacija lietuviškose medijose yra beveik neegzistuojanti, dažnu atveju talpinanti negatyvias konotacijas. Informantai didesnę trans asmenų reprezentaciją įvardina kaip vieną iš galimų formų didinti visuomenės žinias apie translytiškumą, kurti teigiamą trans žmonių įvaizdį, atsižvelgiant ne tik į turinio pobūdį, bet ir tai, kas turinį kuria. Išryškėja socialinių tinklų įtaka, juose veikiančių uždaru grupių svarba, leidžianti trans asmenims dalintis reikalinga informacija, kurios itin trūksta Lietuvoje. Dalinimasis viešai neprieinama informacija, nelegaliomis praktikomis socialiniuose tinkluose vienija trans bendruomenę Lietuvoje ir kuria platformas diskusijai tarp trans asmenų.

Svarbu paminėti atlikto tyrimo ribotumus. Trans asmenų artikuluojamose patirtyse išryškėja didelis spektras iššūkių, su kuriais tenka susidurti trans bendruomenei Lietuvoje. Galima teigti, kad platus tyrimo užmojis suprasti kaip ir kokius sunkumus įvardija trans asmenys įgyvendintas su tam tikromis išlygomis – dalis artikuluojamų problemų lieka už analizės ribų. Taip pat interpretuojant tyrimo duomenis, svarbu atkreipti dėmesį į tyrime dalyvavusių informantų skaičių. Darbo specifiškumas ir trans žmonių mažas matomumas viešojoje erdvėje kėlė iššūkių atrasti informantus, sutiksiančius dalyvauti tyrime, todėl vykdant tyrimus panašiomis temomis ateityje, siūloma gerai apgalvoti tyrimo dalyvių atrankos strategijas.

Tiek kiekybinių, tiek kokybinių tyrimų stoka apie trans asmenis ir translytiškumą Lietuvoje atveria platų akademinį lauką. Vykdant panašaus tipo tyrimus, rekomenduojama analizėje atkreipti dėmesį į jau egzistuojantį translytiškumo diskursą Lietuvoje, jo specifiškumą ir galimas sąveikas su homoseksualumo ar kitais LGBT+ bendruomenei aktualiais diskursais. Tyrimuose apie LGBT+ bendruomenę trans asmenys dažnai yra nereprezentuojami, LGBT+ terminas vartojamas kaip nusistovėjusi diskursinė praktika, skėtinė sąvoka, tarsi savaime apimanti visus bendruomenės narius. Svarbu atkreipti dėmesį į trans asmenų patirčių specifiškumą akademinuose tyrimuose.

Literatūros sąrašas

1. Brumbaugh-Johnson, Stacey M., Kathleen E. Hull, „Coming Out as Transgender: Navigating the Social Implications of a Transgender Identity“, *Journal of Homosexuality*, 66, 8, (2019).
2. Bulotas, Edvinas, *Ar lytį medicininiu būdu pakeitęs asmuo gali sudaryti santuoką, kuri atitiktų LR konstitucijoje apibrėžtą santuokos institutą?*, (Magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2014).
3. Burba, Benjaminas, et al. "Transseksualumo diagnostikos problemos: atvejo pristatymas." *SVEIKATOS MOKSLAI*, 22.2, (2012).
4. Busfield, Joan, „The concept of medicalisation reassessed“, *Sociology of health and Illness*, 39 (2017).
5. Butler, Judith, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, 2006.
6. Butler, Judith, *Vargas dėl lyties: Feminizmas ir tapatybės subversija*, Kitos knygos, 2017.
7. Cannoot, Pieter, „Won‘tBeErased“: The effects of (de)pathologisation and (de)medicalisation on the legal capacity of trans* persons“, *International Journal of Law and Psychiatry*, 66 (2019).
8. Cavalcante, Andre, *Struggling for Ordinary: Media and Transgender Belonging in Everyday Life*, New York: New York University Press, 2018.
9. Craig, Shelley L., et al., „Media: A Catalyst for Resilience in Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Queer Youth“, *Journal of LGBT Youth*, 12, 3, (2015).
10. Deleuze, Gilles, „Postscript on the Societies of Control“, *JSTOR*, 59 (1992).
11. Fairclough, Norman, *Language and Power*, London: Longman, 1989.
12. Foucault, Michel, *Disciplinuoti ir bausti: Kalėjimo gimimas*, Baltos lankos, 1998.
13. Foucault, Michel, *Diskurso tvarka*, Baltos lankos, 1998.
14. Foucault, Michel, *Seksualumo istorija*, Vaga, 1999.
15. Freeman, Guo, Divine Maloney. „Body, avatar, and me: The presentation and perception of self in social virtual reality“, *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, (2021).
16. Freeman, Guo, Samaneh Zamanifard, Divine Maloney, and Alexandra Adkins, „My Body, My Avatar: How People Perceive Their Avatars in Social Virtual Reality“, *CHI '20 Extended Abstracts*, (2020).
17. John Fiske, *Understanding Popular Culture*. Routledge

18. Jørgensen, Marianne W., Louise J. Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method*, Sage, 2002.
19. Juškaitė, Juratė „Transgender People in Lithuania or An Ethnography of Illegal Community“, (Magistro darbas, Central European University, 2017).
20. Kazilionytė, Karolina, *Ar esančiu reglamentavimu Lietuvoje užtikrinamos asmens, medicininiu būdu pasikeitusio lytį, teisės?* (Magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2016).
21. Kendall, Shari, Deborah Tannen, „Discourse and gender“, *The handbook of discourse analysis*, (2005).
22. Kvale, Steinar, „The qualitative research interview“, *Journal of phenomenological psychology*, 14.1, 2, (1983).
23. Lahti, Martti, „Dressing up in power: Tom of Finland and gay male body politics“, *Journal of homosexuality*, 35.3, 4, (1998).
24. Lin, Kai, :The medicalization and de-medicalization of kink: Shifting contexts of sexual politics“, *Sexualities*, 20, 3, (2017), 316.
25. Miller, Patrick R., et al, „Transgender politics as body politics: effects of disgust sensitivity and authoritarianism on transgender rights attitudes“, *Politics, Groups and Identities*, 1 (2017).
26. Mog, Ashley, „Threads of Commonality in Transgender and Disability Studies“, *Disability Studies in the Undergraduate Classroom*, 4 (2008).
27. Oakley, Ann, „Interviewing women: A contradiction in terms“, *Doing feminist research*, Routledge, 2013.
28. Pagareckaitė, Malvina, Birutė Žilaitienė, Giedrė Jonušienė. "Lyties tapatumo sutrikimai: diagnostikos ir gydymo gairės." *Seksualinė medicina*, Nr. 3, (2016).
29. Petrėnaitė, Daiva, *Teisės į lytinį identitetą pripažinimo perspektyvos ir lyties keitimo teisinio reguliavimo problematika*, (Disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2021).
30. Platt, Lisa F. Kayla S. Bolland, Trans* Partner Relationships: A Qualitative Exploration, *Journal of GLBT Family Studies*, 2016.
31. Plummer, Ken, *Telling Sexual Stories: Power, Change and Social Worlds*, Routledge, 1995.
32. Pullen, Christopher, *Queer youth and media cultures*, Springer, 2014.
33. Rich, Adrienne, "Compulsory heterosexuality and lesbian existence", *Signs: Journal of women in culture and society*, 5.4, (1980).

34. Seibutytė, Aušra, Alvydas Navickas, Saulius Grigonis, „Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) ypatumai (Literatūros apžvalga)" *Medicinos teorija ir praktika*, 19.1, (2013).
35. Selkie, Ellen, et al. "Transgender adolescents' uses of social media for social support." *Journal of Adolescent Health* 66, 3, (2020).
36. Spade, Dean, „Resisting Medicine, Re/Modeling Gender“, *Berkeley Women's Law Journal*, 18, 15, (2003).
37. Talja, Sanna, „Analyzing qualitative interview data: The discourse analytic method", *Library & information science research*, 21.4, (1999).
38. Vinogradnaitė, Inga, „Diskurso analizė kaip politikos tyrimo metodas: metodinė priemonė politikos mokslų studentams", *Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla*, (2006).
39. Weiss, Jillian T. „Gender autonomy, transgender identity and substantive due process: Finding a rational basis for lawrence v. texas“, *Journal of Race, Gender and Ethnicity*, 5, (2001).
40. Zimman, Lal, „'The other kind of coming out': Transgender people and the coming out narrative genre", *Gender & Language*, 3.1, (2009).
41. Zola, Irving Kenneth, “Medicine as an institution of social control”, *Ekistics*, (1976).

Internetiniai šaltiniai

1. Christopher S. Carpenter, Maxine J. Lee, Laura Nettuno, „Transgender people face significant economic challenges“, <https://wol.iza.org/opinions/transgender-people-face-significant-economic-challenges>, žiūrėta 2022 m. gruodžio 18 d.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismas, 2007 m. rugsėjo 11 d. *Sprendimas L. prieš LIETUVĄ*, http://lv-atstovas-eztt.lt/uploads/L_2007_sprendimas.pdf, žiūrėta 2023 m. sausio 3 d.
3. Laura Kate Dale, *The Guardian*, „How World of Warcraft helped me come out as transgender“, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/technology/gamesblog/2014/jan/23/how-world-of-warcraft-game-helped-me-come-out-transgender>, žiūrėta 2022 balandžio 30 d.
4. Lietuvos Respublikos Seimas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=3ciqi8lkk&documentId=TAIS.212187&category=TAP>, žiūrėta 2022 balandžio 28 d.

5. LR teisingumo ministerija, „Gerės translyčių asmenų teisinė padėtis“, <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/geres-translyciu-asmenu-teisine-padetis>, žiūrėta 2022 m. gruodžio 11 d.
6. Nacionalinis mokymų centras, <https://www.ligos.lt/lt/tlk/>, žiūrėta 2022 m. birželio 2 d.
7. Rainbow Europe, <https://rainbow-europe.org/#8644/0/0>, žiūrėta 2022 gruodžio 10 d.
8. Teisės aktų registras, „Dėl Lyties tapatumo sutrikimo (transseksualumo) diagnostikos ir gydymo tvarkos aprašo patvirtinimo“, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a824f0f0141711edb4cae1b158f98ea5>, žiūrėta 2022 m. gruodžio 11 d.
9. The Trevor Project, „Facts About LGBTQ Youth Suicide“, <https://www.thetrevorproject.org/resources/article/facts-about-lgbtq-youth-suicide/>, žiūrėta 2023 sausio 3 d.
10. Trans Rights Map Europe and Central Asia, <https://transrightsmap.tgeu.org/home/>, žiūrėta 2022 gruodžio 10 d.

Priedai

Atsižvelgiant į tyrimo specifiškumą giluminių interviu transkripcijos nėra pateikiamos viešai peržiūrai. Norint gauti transkribuotus interviu, susiekti su darbo autoriumi.

Giluminių pusiau struktūruotų interviu klausimynas:

1. Noriu Jūsų paprašyti trumpai papasakoti apie save.
2. Kaip manote, koks Lietuvoje žmonių požiūris į translytiškumą, trans asmenis?
3. Kokius skirtumus matytumėte Lietuvoje ir užsienyje?
4. Jūsų manymu, kodėl Lietuvos viešojoje erdvėje retai sutinkame pasakojimus apie trans žmones, translytiškumą?
5. Kokius pasakojimus yra tekę išgirsti viešojoje erdvėje apie translytiškumą?
6. Kokius matote skirtumus tarp Lietuvos ir užsienio valstybių turinio viešojoje erdvėje apie translytiškumą?
7. Kaip manote, kas gali padėti suprasti, pažinti savo lytinę tapatybę?
8. Kokius klausimus būtų verta kelti žmogui, kuriam kyla abejonių dėl savo lytinės tapatybės?
9. Jūsų manymu, su kokiais sunkumais susiduria trans žmonės Lietuvoje?
10. Kokiais būdais būtų galima užtikrinti didesnę toleranciją trans asmenims Lietuvoje?
11. Kaip susipažinote su translytiškumu, kas padėjo suprasti kas tai yra?
12. Kaip įvardintumėte savo lytinę tapatybę?
13. Su kokiais iššūkiais tenka susidurti Jums pačiam/pačiai?
14. Kaip jūsų artima aplinka priima jūsų lytinę tapatybę/translytiškumą?
15. Kaip vertinate tai, kad trans asmenys Lietuvoje privalo gauti *transseksualumo* diagnozę?
16. Jūsų nuomone, kodėl reikalaujama transseksualumo diagnozės, norint įgyvendinti bet kokius pokyčius keičiant lytį (vardo, dokumentų keitimas, hormonų terapija ir t.t.)
17. Ką manote apie medicininę pagalbą siekiant pasikeisti lytį?
18. Koks jūsų požiūris į hormonų terapiją?
19. Koks jūsų požiūris į lyties patvirtinimo operaciją?
20. Kiek aktyviai naudojate socialiniais tinklais? Galbūt žaidžiate kompiuterinius žaidimus?
21. Kaip save pristatote virtualioje erdvėje?
22. Kaip jaučiatės virtualioje erdvėje dėl savo lytinės tapatybės?

SUMMARY

The Experiences of Trans People in Lithuania: Gender Dysphoria through Political Lens

Historically trans people face stigmatization and medicalization of their bodies. Psychopatologization of gender dysphoria becomes one of the main challenges for trans people causing transphobia and other unwelcomed practises in society. Due to the lack of visibility of trans people in media and lack of knowledge in society about trans issues trans people become almost invisible and not existing. In this way, trans people are seen only through medical and clinical discourses presupposing the need of medical intervention to their psychological state of mind.

This academic research aimed to explore the experiences of trans people in Lithuania by giving trans people the opportunity to articulate their personal stories through semi-structured in-depth interviews. The telling of sexual stories is political and can be empowering to change social structures and power relations of the society. Theoretical assumptions of society, body control and social gender norms provided appropriate access to link personal experiences to power relations and governmental practises regulating trans lives. By conducting critical discourse analysis research focused on how those experiences of trans people are articulated. It enabled to understand the specificity of the problems faced by trans community in Lithuania. Furthermore, critical discourse analysis provided appropriate tools to contextualise and relate personal experiences to social reality. The analysis constitutes of the four main topics. Those are dissected into thematic sectors accordingly to articulated problems by trans people in Lithuania.

Firstly, trans people are abundantly aware of the shortcomings of the medical system in Lithuania. In many cases trans people feel that they have better understandings of their medical needs but are confronted by power relations established by expert knowledge. The articulated experiences highlight the inability of the medical system to respond to the needs of trans people, the high financial burden trans people have to face.

Secondly, trans people in Lithuania face various forms of transphobia. Trans people identify a lack of knowledge of trans issues in Lithuanian society which translates into intolerance towards trans people. A clear distinction is made between Vilnius and other parts of Lithuania with Vilnius being identified as a more tolerant place to live. The specificity of transphobia in the close environment is also highlighted. In many cases, trans people tend to justify family members and relatives, use vocabulary that mitigates transphobic situations.

Thirdly, trans people feel great pressure to conform to social gender norms and be strictly perceived as a man or a woman. As a result, trans people are forced to come out in everyday situations. The experiences of trans people highlight that exposure to social gender norms at a young age limits the possibilities to better understand and experiment with their gender expression.

Fourthly, the representation of trans people in Lithuanian media is almost non-existent often with negative connotations to it. The influence of social networks and the importance of closed groups on social networks is also highlighted allowing trans people to share necessary information. The sharing of not publicly available information on social networks unites the trans community in Lithuania and creates platforms for discussion among trans people.